

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Annie Gunnarsson

”Vem ska ansvara för det här?”

En internkomparativ uppsats om värdekedjor i EU-rätten

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Niklas Selberg

Termin: VT 2023

Innehåll

Summary	1
Sammanfattning	2
Förord	3
Förkortningar.....	4
1 Inledning	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar.....	7
1.3 Avgränsning	8
1.3.1 Kort om CSDD:s fortsatta utveckling.....	9
1.4 Metod och material.....	10
1.5 Forskningsläge.....	13
1.6 Disposition.....	14
2 Värdekedja som ekonomiskt begrepp.....	16
3 Tillskrivning av ansvar i den europeiska civilrätten.....	18
3.1 Historisk tillbakablick av transnationella principsamlingar	18
3.2 Principalansvar som EU-rättslig princip	20
4 Ansvar inom EU-rättslig migrationsrätt	23
4.1 Bakgrund	23
4.2 Sanktionsdirektivets kedjeansvar	24
5 Ansvar för annans överträdelse av konkurrensrättsliga regler	27
5.1 Koncernen som konstruktion.....	27
5.2 Moderbolagets ansvar för dotterbolagets konkurrensöverträdelser	28
5.3 Dotterbolagets länk till moderbolagets konkurrensöverträdelser	30
5.4 Bedömningskriterium, tillskrivningsansvar inom koncern .	31
6 Ansvar gällande utstationering av arbetstagare	33
6.1 Bakgrund	33
6.2 Kort om utstationerade arbetstagare i enlighet med Utstationeringsdirektivet.....	33
6.3 Kedjeansvar i enlighet med arbetsrätten.....	35
6.3.1 Kort om den tyska modellen av leverantörsansvar gällande utstationerade arbetare	36
7 Ansvar gällande utländska subventioner	38
7.1 Bakgrund	38
7.2 Förfarande och kontakt med Kommissionen.....	39
7.3 Kommissionens granskande makt i FUS.....	40

7.4	Kommissionens sanktioner och befogenheter i FUS.....	41
8	Analogidiskussion gällande ansvar och värdekedjor.....	43
8.1	Deldiskussion	43
9	Tillskrivning av ansvar i CSDD	47
9.1	Ett direktivförslag blir till.....	47
9.2	CSDD:s bakgrund i existerande juridiska instrument	48
9.3	CSDD:s tillämpningsområde.....	50
9.3.1	Närmare förteckning av företagen som omfattas av direktivförslaget	50
9.4	Kraven på företagen	52
9.4.1	Vad utgör en negativ effekt?	53
9.4.2	Värdekedja och due diligence i CSDD	54
10	Analys	58
10.1	Värdekedjor och gällande EU-rätt.....	58
10.2	Utvärdering av CSDD i ljuset av gällande rätt.....	60
10.3	Aktsamhetskraven i CSDD.....	62
10.4	Slutsats och avslutande kommentar.....	64
	Käll- och litteraturförteckning.....	65

Summary

Value chains have been an established concept in economics and business since 1985 when it was coined by Professor Michael E. Porter. Porter used value chains to explain value creating activities within companies where each activity is an important link in a larger chain which generates value and competitive advantages for companies. By overviewing its value chain, each company can streamline and identify its activities in ways that can benefit production.

The concept of value chains can also be used in law to attribute responsibility. An example of this is to attribute a legal entity with liability because of the activities of another. Every large company today has established business relationships, such as suppliers, contractors, or producers. Chain liability can link these actors together and hold each of them responsible for their share. This has raised the question of how far such liability can be extended, as well as a need to identify applicable law which can attribute liability between or to actors through value chains.

The concept of value chains has no uniform or Union wide legal definition. However, this is not to be confused with an idea of it not existing within EU legislations. It is clear that there has been a need to attribute liability to legal persons for acts caused by others and it is a construct that recurs across several legal areas in EU law.

On February 23rd, 2022, the European Commission presented a proposal for a Directive on Corporate Sustainability Due Diligence. In the Proposal, value chains have an explicit regulatory role. The Proposal introduces a requirement for EU companies to carry out due diligence in their value chains in order to identify and counteract negative impacts of their operations regarding the environment and human rights. There are high hopes that the Proposal will ensure that all EU companies comply with international environmental and human rights commitments; if companies violate the provisions of the Proposal, significant financial penalties can be imposed.

However, the Proposal is not without controversy and the imposition of liability for the actions of others through value chains has been questioned. Through an internal comparison of EU law, the thesis describes value chains in existing EU law in order to draw conclusions about the regulatory power of the new proposed directive.

It is clear that the imposition of vicarious liability through value chains is an effective legal instrument in EU law, but that the construction must be carried out with a balance between liability and legal certainty.

Sammanfattning

Inom ekonomin har begreppet värdekedja funnits sedan 1985 då det myntades av Michael E. Porter, professor vid Harvard Business School. Porter använde värdekedjekonstruktionen för att förklara värdeskapande aktiviteter inom företag där varje aktivitet utgör en viktig länk i en större kedja som skapar värde och konkurrensfördelar för företagen. Genom att ha översikt över sin värdekedja kan varje företag effektivisera och identifiera sin verksamhet på sätt som kan gynna produktionen.

Värdekedjekonstruktionen kan även användas till att tillskriva ansvar, till exempel juridiska personer för annans handling. Varje större företag har idag etablerade affärsförbindelser i form av till exempel leverantörer, entreprenörer eller producenter. Kedjeansvaret kan länka dessa aktörer samman och ansvar för handling kan härledas mellan dem. Därigenom har tankar väckts om hur långt ett sådant ansvar kan sträcka sig och vilken form av gällande rätt det finns som kan föreskriva ett ansvar för annans handling genom värdekedjekonstruktioner.

Begreppet har ingen enhetlig eller unionsgemensam juridisk definition. Det är dock inte att förvirra med att värdekedjan som verktyg inte finns i flertalet lagstiftningar och instrument på EU-rättens område. Det är tydligt att det funnits ett behov att tillskriva juridiska personer ansvar för handlingar som orsakats av andra och det är en konstruktion som återkommer överskridande rättsområdena inom EU-rätten.

Den 23 februari 2022 presenterade EU-kommissionen ett förslag till direktiv om tillbörlig aktsamhet för företag i fråga om hållbarhet där värdekedjan har en uttrycklig regulatorisk roll. Genom direktivförslaget introduceras ett krav på EU-företag att utföra due diligence i sin värdekedja för att identifiera och motverka negativa effekter i verksamheten mot miljö och mänskliga rättigheter. Det finns höga förhoppningar om att direktivförslaget ska kunna leda till att alla EU-företag följer de internationella åtaganden som finns för miljö och mänskliga rättigheter; om företag bryter mot direktivförslagets bestämmelser kan stora ekonomiska sanktioner tilldelas.

Däremot är inte direktivförslaget utan kontrovers och åläggandet av ansvar för annans handling genom värdekedja har ifrågasatts. Genom en internkomparation av EU-rätt redogör uppsatsen för värdekedjor i gällande EU-rätt för att kunna dra slutsatser om det nya direktivförslagets regulatoriska kraft. Det står klart att åläggande av ansvar för annans handling genom värdekedja redan är ett effektivt legalt instrument inom EU-rätten men att konstruktionen måste utföras med en balans gällande ansvar och rättssäkerhet.

Förord

Under en bal på AF-borgen fick jag höra att orden ”tacka” och ”tänka” är nära besläktade med varandra. Under min tid i Lund har jag tänkt en hel del, så därför är det inte mer än rätt att jag nu ska tacka en hel del också.

Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Niklas Selberg som kommit med ofantligt många goda råd och varit till stor hjälp under hela mitt uppsatsskrivande.

Mamma, Pappa, Caroline och Melvin – utan er hade ingenting gått. Tack för allt ni är och för att ni funnits vid min sida genom skratt, gråt och flyttlass genom Europa. Jag kommer för evigt vara tacksam för de förutsättningar ni gett mig, jag älskar er mer än ord kan beskriva.

Till alla vänner på Juridiska Föreningen vill jag rikta ett tack för all gemenskap, vänskap och galenskap. Minnena med er på Winstrupsgatan 8 är omgivna av ett rosa skimmer (och kantade av öfläckar).

Kompisgänget, jag är så lycklig över att vi fick bilda en egen liten familj i Lund. Tack för varenda sekund.

Slutligen, vill jag tacka Evelina och Wilma. Att jag fick lära känna er redan min första vecka i Lund och sedan aldrig lämna er sida är det finaste jag vet. Tack för att ni gjort mig till den kvinna jag är.

Annie Gunnarsson

Lund, 23 maj 2023.

Förkortningar

CISG	Convention on Contracts for the International Sale of Goods
CSDD	Corporate Sustainability Due Diligence Directive
DCFR	Draft Common Frame of Reference
EU	Europeiska unionen
FEU	Fördraget om Europeiska unionen
FEUF	Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt
FN	Förenta nationerna
FUS	Förordning om utländska subventioner som snedvrider den inre marknaden
ILO	International Labour Organization
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PECL	Principles of European Contract Law
PEL	Principles of European Law
UNCITRAL	The United Nations Commission on the International Trade Law

1 Inledning

1.1 Bakgrund

För att skapa en marknad där företag agerar hållbart och ansvarsfullt i sina verksamheter publicerade EU-kommissionen (Kommissionen) den 23 februari 2022 ett förslag till direktiv om tillbörlig aktsamhet för företag i fråga om hållbarhet (direktivförslaget eller CSDD¹).² Kommissionens vice ordförande Věra Jourová kommenterade direktivförslaget genom att identifiera de två målsättningarna för CSDD:

”Det första målet är att ta hänsyn [till] konsumenternas önskemål, då dessa inte vill köpa produkter som till exempel tillverkats genom tvångsarbete eller som förstör miljön.”³

Den första målsättningen syftar till att direktivförslaget ställer krav på att företag som omfattas av CSDD ska identifiera samt, när det är nödvändigt, förhindra eller motverka eventuella negativa effekter som verksamheterna i fråga bidrar till miljön eller de mänskliga rättigheterna.⁴ Genom en sådan identifiering ska insynen för konsumenter och investerare öka. Vidare kan det påvisas när företag brister i sin verksamhet genom att, till exempel, använda sig av barnarbete och annan exploaterande arbetskraft eller förorena natur och förstöra biologisk mångfald.⁵

”Det andra målet [är] att stödja företagen genom att skapa rättslig säkerhet om vilka skyldigheter de har på den inre marknaden. Denna rättsakt kommer att föra in EU:s värderingar i värdekedjorna och det kommer att ske på ett rättvist och proportionerligt sätt.”⁶

Det andra målet syftar till att EU kan, genom direktivförslaget, se till att företagen på den inre marknaden agerar på ett sådant sätt som stämmer överens med de legala åtagandena som finns internationellt gällande miljö

¹ CSDD är den allmänt accepterade förkortningen från den engelska titeln på direktivförslaget, Corporate Sustainability Due Diligence Directive. Förkortningen förekommer även i svensk doktrin gällande direktivförslaget, se till exempel Schmauch (2022).

² COM(2022) 71 final.

³ En rättvis och hållbar ekonomi, s. 2.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

och mänskliga rättigheter. Det ska även främja den hållbara utvecklingen och bidra positivt till internationella handelsregler, och det ska göras genom värdekedjor.⁷

Begreppet värdekedja har en central del i direktivförslaget då företagen som träffas av direktivet föreskrivs skyldigheter avseende faktisk och potentiell negativ inverkan på mänskliga rättigheter och miljö, inte enbart utifrån eget handlande utan även för verksamheter i företagets värdekedja.⁸ Idén om värdekedjan är inte något som skapats särskilt för CSDD utan är ett väletablerat begrepp som existerat i sin nuvarande form sedan mitten av åttiotalet.

Den amerikanska professorn Michael E. Porter⁹ myntade och schematiserade år 1985 idén om begreppet värdekedja som ekonomiskt begrepp. Porter fastslog att begreppet ska förstås som en kedja av aktiviteter som bland annat inkluderar design, produktion, marknadsföring, leverans och stöd av ett företags produkter eller tjänster.¹⁰ Varje bolag har en egen kedja där nyssnämnda aktiviteter ingår och där kedjan länkar företag till varandra genom aktiviteterna. Det varje företag producerar eller framför till marknaden leder till alla företag, vid olika tidpunkter och gällande olika produkter eller tjänster, utgör olika delar av värdekedjan.¹¹

Direktivförslaget föreskriver ett ansvarstagande för de företag som träffas av CSDD, inte bara för sitt eget handlande utan för hela sin värdekedja. Vad som utgör företags värdekedja fastställer direktivet ska vara aktiviteter där företaget i fråga har en ”etablerad affärsrelation”.¹² Genom nationellt inrättade tillsynsmyndigheter ska medlemsstaterna ansvara för att reglerna följs¹³ och bötfälla de företag som inte efterlever reglerna.¹⁴ Även skadestånd kan utkrävas ifall undvikbara skador uppkommer som hade kunnat förhindras genom lämplig due diligence.¹⁵

CSDD stiftar ett ansvar för företag för andra juridiska personers handlande som ingår i företagets värdekedja. Värdekedjan utgörs inte enbart av de interna aktiviteterna på det sätt som Porter beskrev, utan Kommissionen har i

⁷ COM(2022) 71 final, s. 1.

⁸ Art. 1(a), CSDD.

⁹ Professor vid Harvard Business School.

¹⁰ Porter (1985), s. 36 ff.

¹¹ Hanqvist (2022), s. 674.

¹² Ibid.

¹³ Art. 17.1 CSDD.

¹⁴ Art. 18 och 20 CSDD.

¹⁵ Art. 22 CSDD.

direktivförslaget utökat värdekedjans betydelse till att även innefatta företagets etablerade affärsförbindelser.¹⁶ Denna utökning har expanderat värdekedjan till att även omfatta leverantörer, underleverantörer och andra rättsliga enheter som har anknytning till företaget.¹⁷ Porter uttryckte att värdekedjebegreppet skulle begränsas till företagets egna aktiviteter eftersom en värdekedja som omfattar en hel industri eller sektor skulle bli för bred och riskera dölja viktiga källor till konkurrens fördelar.¹⁸ En sådan begränsning har inte tagits i beaktning i direktivförslaget.

Genom CSDD blir flertalet av de frivilliga initiativ och system juridiskt bindande. Direktivförslaget har kritiserats djupt av flertalet aktörer, delvis på grund av förändringarna som instrumentet bidrar med på det associationsrättsliga området och bolagsstyrning men även gällande värdekedjorna och ansvaret som de föreskriver.¹⁹ Att ansvara för andra juridiska personers ageranden och bristen av avgränsning i värdekedjans modell i CSDD är element som beskrivits som rättsosäkert och ett stjälpande av konkurrenskraften.²⁰

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens syfte är att beskriva och analysera hur ansvar kan åläggas en juridisk person för annan juridisk persons handlade genom värdekedjereglering.

Uppsatsen tar avstamp i ett tema av granskning av befintlig unionslagstiftning i förhållande till ansvar i värdekedjor.

Med stöd av en övergripande norm av rättssäkerhet syftar uppsatsen till att rättstekniskt fastställa hur en juridisk person kan hållas ansvarig för annans handlande samt att lämna ett bidrag till den nu pågående rättspolitiska diskussionen om en utveckling av regulatoriska verk med hjälp av värdekedjor. I detta avseende lämnar uppsatsen således ett rättsligt svar på den ekonomiska diskussionen om värdekedjor.

För att uppnå uppsatsens syfte besvaras följande tre frågeställningar.

¹⁶ Art. 1(a) CSDD.

¹⁷ Art. 3(e)-(f) CSDD.

¹⁸ Porter (1985), s. 36.

¹⁹ Se till exempel kommentaren *Swedish Corporate Governance Board re Study on directors' duties* (2019).

²⁰ Se till exempel Wigart & Berggren (2021).

1. På vilket sätt reglerar gällande EU-rätt värdekedjor?
2. Hur kan det kommissionens förslag om CSDD utvärderas mot bakgrund av gällande EU-rätt (se fråga ett)?
3. Vilka akksamhetskrav kan respektive bör värdekedjekonstruktioner föreskriva (mot bakgrund av fråga ett och två)?

Genom en horisontell kartläggning och internkomparation av EU-rättsliga konstruktioner syftar uppsatsen till att kunna klargöra ansvarstagande genom värdekedjor med avslutande fokus på det nu liggande direktivförslaget om tillbörlig akksamhet för företag i fråga om hållbarhet.

Utökningen av värdekedjebegreppet i CSDD föreskriver ansvarstagande för andra juridiska personers handlande men det är varken det första eller enda rättsliga instrumentet där ansvar överförs eller delas mellan juridiska personer. Unionsrätten stiftar liknande ansvar inom bland annat migrationsrätt²¹, konkurrensrätt²² och arbetsrätt²³ inom ramen för olika direktiv och domar. Det existerar med andra ord redan visst frångående från gränserna av rättspersonligheten på det sätt som CSDD föreskriver.

1.3 Avgränsning

CSDD består av fyra centrala delar: due diligence i värdekedjan, krav på klimatomställningsplaner utifrån de mål som uppställts i Parisavtalet, tillsyn och skadestånd, samt ansvar och uppgifter för företagsledningar.²⁴

Uppsatsens syfte och frågeställningar är huvudsakligen centrerade kring värdekedjan som juridiskt begrepp, åläggande av ansvar till juridiska personer, samt akksamhetskrav inom gällande rätt. På grund av syftet och frågeställningarna kommer uppsatsen främst att behandla den förstnämnda av de fyra huvudsakliga delarna i CSDD – värdekedjan. Resterande tre delar kommer inte studeras närmare. Samtliga tre är viktiga beståndsdelar av CSDD men ett närmare studie eller diskussion av dem hade inte fört analysen kring ansvar i gällande rätt eller värdekedjor framåt.

²¹ Se kapitel 4.

²² Se kapitel 5.

²³ Se kapitel 6.

²⁴ COM(2022) 71 final.

Eftersom materialet för examensarbetet nästan enbart utgörs av EU-rättsliga källor har inte någon svensk rätt tagits i beaktning. I diskussionen i kapitel två om principalansvar hade en analys av till exempel 3 kap. 1 § Skadeståndslagen²⁵ kunnat göras, samt hade svensk doktrin²⁶ på området kunnat lyftas. På grund av den EU-rättsliga karaktären i såväl frågeställningarna som syftet har inte svensk rätt beaktats. Att beakta nationell lagstiftning inom ramen för uppsatsen hade skapat en alltför bred omfattning för en redan omfattande uppsats.

Även om det onekligen hade funnits ett värde i att beakta svenska rättskällor inom allmänna principer inom till exempel ansvarsbegreppet anser jag som författare att det hade brutit kontinuiteten i uppsatsen som består nästan enbart av rättskällor och doktrin från EU-rättens område.

CSDD innehåller flertalet referenser till olika konventioner, kodifikation och annan internationell rätt. Direktivförslaget har även en bilaga där flera överenskommelser från Förenta nationerna (FN) och Internationell Labour Organization (ILO) förekommer. I Fördraget om Europeiska unionen (FEU) fastställs det att EU-rätten ska förhålla sig till folkrättens regler.²⁷ CSDD bygger även på OECD:s riktlinjer för multinationella företag²⁸. Någon längre redogörelse för dessa instrument har inte fallit naturligt inom området för uppsatsen utan enbart nämnts enstaka gånger för att påvisa strukturen för CSDD.

Slutligen är det av yttersta vikt att poängtera och notera att CSDD, vid tidpunkten för skrivandet av uppsatsen, enbart utgör ett direktivförslag och har därmed inte fastställts eller röstats igenom till att bli gällande rätt som EU-direktiv. Det dokument och de artiklar som uppsatsen skrivits utifrån gällande CSDD är det direktivförslag som presenterades av Kommissionen den 23 februari 2022, COM(2022) 71 final.

Uppsatsen har tagit hänsyn till rättsläget till och med den 19 maj 2023.

1.3.1 Kort om CSDD:s fortsatta utveckling

Läsaren bör vara uppmärksam på att Europaparlamentets utskott för rättsliga frågor (JURI) röstade om direktivförslaget den 25 april 2023. En majoritet av

²⁵ 3 kap. 1 § SkL reglerar principalansvaret inom den svenska skadeståndsrätten.

²⁶ Till exempel Eva Lindell Franz eller Jan Hellner.

²⁷ Art. 3.5 och 21.1 FEU.

²⁸ Se skäl 6, 12 och 16 i CSDD, samt s. 10 i COM(2022) 71 final.

utskottet röstade för det presenterade förslaget, vilket innefattade en utökad tillämpning av direktivet jämfört med Kommissionens förslag. Den slutliga omröstningen för Europaparlamentet avses äga rum under någon av de första månaderna av sommaren 2023.²⁹

I korthet innebär utökningen att EU-företag med mer än 250 anställda och en global omsättning om mer än 40 miljoner euro ska omfattas av CSDD. Vidare ska även moderbolag med mer än 250 anställda och global omsättning om mer än 40 miljoner euro omfattas. Skadestånd ska utgå för bolag som inte följer direktivförslaget och tillståndsmyndigheter ska ges befogenhet tilldela sanktioner om minst 5 procent av företagens globala nettoomsättning.³⁰

En viss utökning av värdekedjan röstades också igenom av JURI. Enligt utskottets förslag ska företag, vid sin due diligence, betrakta fler aktiviteter än vad som tidigare sagts i Kommissionens förslag. JURI anser att även verksamheter som tillhandahåller distribution, transport och försäljning ska granskas vid due diligence.³¹

Trots att spännande förändringar sker på området utgör det ingen större skillnad för uppsatsen då den utgår från Kommissionens förslag. Även om omröstningen av JURI kan utgöra en stark fingervisning om hur utfallet för den slutliga omröstningen i Europaparlamentet kan bli så är det min åsikt att inte lägga allt för stor vikt vid denna enskilda omröstning. Uppsatsens kartläggningar och diskussioner kring värdekedjor består.

1.4 Metod och material

För att kunna uppfylla syftet och besvara de uppställda frågorna kommer en rättsdogmatisk metod att användas för att studera och klargöra gällande rätt med hjälp av, för området relevanta, rättskällor.³² Metodvalet lämpar sig för uppsatsens syfte då det är en metod som kan klargöra hur unionslagstiftning ser ut i dagsläget, *de lege lata*, för att kunna besvara frågan om hur rättsordningen bör se ut gällande ansvarsgivande i värdekedjor, *de lege ferenda*. Genom ett rättsvetenskapligt syfte ska *de lege lata* gällande

²⁹ Press release: Corporate sustainability: firms to tackle impact on human rights and environment.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Sandgren (2016), s. 724.

ansvarskedjor i unionsrätten fastställas för att kunna nå en slutsats om de legerenda, med särskild utgångspunkt i CSDD.

Vidare kompletteras även frågeställningarna av en metod av EU-rättslig karaktär, vilket förstås som ett studium av rättsutvecklingen utifrån de specifika källor som har bidragit till EU-rättens utveckling.³³ EU-rättsprofessorn Neil Walker³⁴ har talat om den EU-rättsliga forskningen som ett vetenskapligt studium med låg teoretisk självmedvetenhet där det finns en viss benägenhet mot ”*a reactive, event-driven, and context-dependent approach to EU legal studies*”.³⁵ Walkers uttalande illustrerar hur EU-rätten är i ständig rörelse, delvis på grund av sin ungdomlighet som rättsordning.³⁶

Även en internkomparativ metod kommer att appliceras på uppsatsen för att uppnå syftet. En internkomparation innebär att en enskild rättsordnings regler analyseras på ett komparativt sätt för att angripa rättsfrågor från nya perspektiv samt nå djupare slutsatser om den interna rättsordningen.³⁷ På samma vis som vid en komparativ jämförelse av olika rättsordningar är det vid en internkomparation av stor vikt att det är just *jämförelsen* som centreras i uppsatsen. På grund av detta måste likheter och skillnader i de olika rättsinstrumenten identifieras tydligt och hållas i centrum för uppsatsen.³⁸

Ett grundkrav för juridisk komparation brukar vara att en förutsättning om att rättsreglerna berör samma sak eller samma problem, alternativt att instrumenten reglerar liknande situationer. Detta grundkrav gäller dock inte för internkomparation när ett enda rättssystem analyseras.³⁹ Vid en sådan komparation är det av större vikt att jämförelsen berör en särskild rättsfråga eller ett särskilt rättsobjekt.⁴⁰

I doktrin är det även etablerat att komparation inte enbart kan utgå ifrån vad en rättsregel benämns som utan att bejakelse även ska göras över vad regelns funktion i rättssystemet är.⁴¹ Detta gör att interkomparationen blir en effektiv metod för att angripa de olika sätt som unionsrätten reglerar ansvarskedjan

³³ Jmf Reichel, s. 109.

³⁴ Professor vid University of Edinburgh.

³⁵ Walker, s. 583.

³⁶ Reichel, s. 110.

³⁷ Jmf Christensen, Anna (1994). Christensen utför en interkomparation av två nationella rättsområden av olika karaktär – hyresrätt och arbetsrätt. Jmf även Bogdan (2003) s. 27 f.

³⁸ Bogdan (2003), s. 57.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Jmf ibid och Christensen, Anna (1994).

för olika personers handlande för att kunna dra slutsatser om *de lege ferenda*. Rättsreglerna som lyfts i uppsatsen är av olika karaktär och reglerar olika områden för unionsrätten men funktionen av att tillskriva ansvar genom värdekedjor eller liknande konstruktioner är gemensamt för de alla.

Eftersom det är olika rättsliga konstruktioner inom unionsrätten som jämförs och analyseras i uppsatsen kommer EU-rättens grundläggande principer även vara av betydelse och de säregna dragen, såsom till exempel direktivs olika skyddsintressen, måste tas hänsyn till.

Materialiet för uppsatsen består till stor del utav EU-rättsligt sådant, såväl doktrin som kodifikation och annat juridiskt material. Diverse litteratur av Michael E. Porter som myntat begreppet ”värdekedja” har använts, även om denna inte är juridisk. Det har dock varit av värde för att kunna föra en djupare, juridisk diskussion om begreppet.

I uppsatsens tredje kapitel redogörs det bland annat för så kallad *soft law*, något som definieras som icke-bindande rättsregler. När det gäller socialt ansvar, särskilt gällande företag på det sätt som till exempel CSDD föreskriver, är det vanligt att *soft law* reglerar sådana områden.⁴² De icke-bindande reglerna kan utgöras av principer, rekommendationer eller andra liknande regler och dessa kan även utvecklas till sedvanerätt inom jurisdiktionen.⁴³ I uppsatsen används *soft law* som ett sätt att exemplifiera gemensamma rättsregler som gäller inom EU-rätten, såsom principalansvar.

Vidare i kapitel tre redogör jag bland annat för Principles of European Contract Law (PECL), UNIDROIT Principles och Draft Common Frame of Reference (DCFR) i korthet. Instrumentens roll i denna uppsats utgör ett ramverk för att försöka kartlägga gemensamma EU-rättsliga tankar kring som lett till nuvarande gällande rätt. Något närmare studium av dessa tre instrument eller den EU-rättsliga civilrätten i stort har inte gjorts eftersom det faller utanför uppsatsens syfte och för inte frågeställningarna framåt i större aspekt än hur de reglerar olika typer av ansvarstillskrivning.

I kapitel 6 görs en kort redogörelse för den tyska modellen för leverantörskrav gällande utstationerade arbetstagare samt hänvisning till den tyska utstationeringslagen *Arbeitnehmersendegesetz*. Det tyska regelverket illustrerar tydligt värdekedjeansvar och har angetts kunna vara en positiv förebild för det EU-rättsliga Utstationeringsdirektivet. Däremot har ingen

⁴² OECD, *Soft law*.

⁴³ Kishanti, Parella. s. 168.

djupare redogörelse för tysk rätt gjorts utan endast en mycket grundlig sådan för att påvisa kedjeansvaret och det strikta ansvar som det medför.

1.5 Forskningsläge

EU-rätten har ansetts vara komplex, ett rättsligt system som beskriver förhållandet mellan EU:s sakpolitik, dess institutioner och förfaranden, samt medlemsstaterna.⁴⁴ För att förstå den nuvarande rättsliga uppbyggnaden av EU-rättens måste först rättssystemets bakgrund förstås. Den europeiska integrationsutvecklingen har gradvis tagit fart sedan 1950-talet och mycket av den form som systemet har idag kan förklaras genom att blicka mot historien.⁴⁵ Mängden EU-rättsligt material som finns tillgängligt för en uppsats av detta slag är omfattande, bland annat i form av direktivförslag, förordningar och doktrin.⁴⁶

Lagstiftning på området för hållbarhet har utvecklats i rapid fart och flertalet instrument har tillkommit under de senaste åren, både internationellt och nationellt. FN har författat handlingsplanen om Agenda 2030⁴⁷ för hållbar utveckling, samt Parisavtalet med bindande klimatplaner och en målbild om att den globala uppvärmningen inte ska överstiga två grader.⁴⁸ *The Green Deal*, eller *den Gröna Giv*, är ett initiativ och åtgärds paket från Kommissionen som syftar till att modernisera EU samt skapa en effektiv ekonomi gällande resurser och konkurrens.⁴⁹

Inom ramen för den Gröna Giv framställs fyra stycken lagstiftningsområden: taxonomiförordningen⁵⁰, direktiv om företagens hållbarhetsrapportering⁵¹, förordning om hållbarhetsrelaterade upplysningar⁵², samt CSDD. Samtliga lagstiftningar är förhållandevis nya sådana och några av dem utgör fortfarande bara förslag.

På grund av ovanstående ”färska” och därmed relativt oprövade legala instrument finns det ännu inte någon omfattande juridisk forskning på området. Det har författats en del artiklar och kommentarer kring CSDD som

⁴⁴ Craig & De Búrca, s. 1.

⁴⁵ Bernitz & Kjellgren, s. 20.

⁴⁶ Se t.ex. CSDD och FUS.

⁴⁷ United Nations, The 17 Goals.

⁴⁸ Parisavtalet om klimatförändringar (2023).

⁴⁹ EU:s gröna giv (2023).

⁵⁰ Förordning 2020/852.

⁵¹ COM(202) 891 final.

⁵² Förordning 2019/2088.

utgör viss vägledning för uppsatsen gällande direktivförslagets utformning och omfattning.⁵³

Forskning gällande värdekedjor som begrepp är däremot mer utbredd. Michael E. Porter myntade begreppet på 80-talet och sedan dess har det blivit ett etablerat begrepp inom såväl ekonomi som juridik. Porter är professor vid Harvard Business School och har författat flertalet böcker och artiklar; han benämns även som grundare av det moderna strategifältet samt en världserkänd tänkare inom management och konkurrenskraft.⁵⁴

1.6 Disposition

Examensarbetets disposition följer ett precist mönster för att läsaren ska, med enkelhet, kunna följa frågeställningarna samt syftet för uppsatsen.

Därefter kartlägger kapitel två den ekonomiska definitionen för begreppet värdekedja. Med bakgrund i Porters teori och myntande av begreppet förklaras här de mest essentiella delarna av de ekonomiska aspekterna för att ge en grund till vidare, juridiska diskussioner kring begreppet. Detta kapitel är även av stor vikt för den senare diskussionen gällande CSDD.

Därefter, i kapitel tre, redogörs det för grundläggande principer och så kallad soft law för EU-rätten för att etablera vilka regler gällande tillskrivande av ansvar för annans handling som finns inom denna sfär. En sådan inledande redogörelse för principalansvar och vägledande principer skapar förståelse och introduktion till frågan om ansvar som möjliggör den djupare analys och diskussion som examensarbetet avslutas med.

Kapitel fyra till sju exemplifierar nuvarande lagstiftning där ansvar kan överföras eller delas mellan juridiska personer för annans handlande för att tillmötesgå respektive legala instruments skyddsintressen samt hur detta görs genom värdekedjekonstruktioner.

I kapitel åtta sker en kortare diskussion av vad som framkommit i kapitel två till sju. Genom examensarbetets bredd inom olikartade lagstiftningar på EU-rättens område kan en analogisk jämförelse av teknisk karaktär göras för att fastställa i vilka fall tillskrivande av ansvar och värdekedjeansvar kan nyttjas

⁵³ Se till exempel Schmauch Magnus, *CSDD – Kommissionens förslag till direktiv om företagens due diligenceansvar i hållbarhetsfrågor*. Se även kommentaren *Swedish Corporate Governance Board re Study on directors' duties* (2019).

⁵⁴ Harvard Business School, *Michael Porter*.

i lagstiftning. De vägledande frågorna som besvaras i det sjunde kapitlet är när det är rättsligt motiverat att tillskriva en juridisk person ansvar för annans handling i lagstiftning samt hur en sådan ansvarstillskrivning görs.

Eftersom CSDD ännu inte utgör gällande rätt utan är ett direktivförslag finns det ett värde i att utföra en analogidiskussion av presenterad gällande rätt. Det blir även gynnande för den slutliga analysen då en form av delanalys redan gjorts av den gällande rätten, något som gör att CSDD kan ställas i kontrast mot den gällande rätten på ett konkret vis.

I kapitel nio görs en djupare förklaring av det nyaste tillskottet på värdekedjans område – CSDD. Direktivförslaget förklaras ingående och i kapitlet förtydligas värdekedjan som juridiskt begrepp inom ramen för CSDD. Redogörelsen av CSDD exemplifierar EU-rättens framtid gällande lagstiftning för europeiska företag som önskar att vara verksamma på den inre marknaden.

Uppsatsens sista kapitel innehåller den avslutande analysen och slutsatsen där uppsatsens frågeställningar besvaras med bakgrund till vad som framkommit i kapitel två till nio. Läsaren kan med enkelhet se att de tre frågeställningarna bygger på varandra, respektive fråga behandlas huvudsakligen i ordningen för avsnitten som följer i kapitel 10. Frågeställning 1 besvaras huvudsakligen i kapitel 10.1, frågeställning 2 besvaras huvudsakligen i 10.2 och frågeställning 3 besvaras huvudsakligen i 10.3.

Eftersom denna uppdelning finns i frågeställningarna följer analysen i samma spår.

2 Värdekedja som ekonomiskt begrepp

Begreppet värdekedja etablerades år 1985 av den amerikanska professorn Michael E. Porter, han beskrev begreppet som ett internt analyskoncept, härstammade från tidigare studier kring interna finansiella analyser och hantering av resurser.⁵⁵ Porter särskilde däremot det nya begreppet från den tidigare forskningen genom att betona de värdeskapande företagsaktiviteterna i stället för att centrera det kring organisatoriska resurser.⁵⁶

Porters värdekedjeanalys skiljer sig från tidigare interna analysmetoder då den inte bygger på en heterogen syn på en enskild industri, utan i stället benämns som en dynamisk modell som tar hänsyn till såväl befintliga som potentiella konkurrenter, samt ser till den rådande industristrukturen.⁵⁷ Porter fastslog att begreppet ska förstås som en kedja av aktiviteter som bland annat inkluderar design, produktion, marknadsföring, leverans och stöd av ett företags produkter eller tjänster.⁵⁸

Värdekedjan utgörs, ur en ekonomisk aspekt, av företagsaktiviteter som skapar värde. Värdet ska i denna aspekt förstås som den summa som köpare är villiga att spendera på ett företags produkt eller tjänst, där företagets totalintäkter utgör det totala värdet. Genom en effektivisering av aktiviteterna i värdekedjan kan kundvärdet öka.⁵⁹ Värdekedjans verkan är beroende av att varje företag som ingår i kedjan koopererar, om en del av kedjan fallerar eller är underhållig kommer resten av företagen i kedjan påverkas negativt.⁶⁰

Aktiviteterna som ingår i värdekedjan kan fördelas i två olika slag, primära aktiviteter och stödjande aktiviteter. Aktiviteter av det primära slaget är de som utgör design, produktion, logistik, service och marknadsföring, medan de stödjande aktiviteterna är de mer interna aktiviteterna i ett företag, såsom ledarskap och administration.⁶¹ Värdekedjan utgörs inte bara av aktivitet mellan olika företag utan varje avdelning inom ett företag som har värdeskapande aktivitet kan ses som länk i värdekedjan.⁶² Värdekedjan inom

⁵⁵ Porter (1998), s. 38.

⁵⁶ Porter och Millar (1985).

⁵⁷ Porter (1998), s. 39ff.

⁵⁸ Porter (1985), s. 36 ff.

⁵⁹ Porter och Millar (1985).

⁶⁰ Kotler & Armstrong, m.fl., (2017), s. 48–49.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

en produktion kan alltså utgöras av flertalet aktörer, aktiviteter och medverkande; såväl inom som mellan företag.

Genom analys av en organisations aktiviteter kan styrkor och svagheter identifieras vilket i sin tur kan leda till ökad konkurrenskraft. När organisationens värdeskapande aktiviteter och dess svagheter kan urskiljas får organisationen i fråga möjlighet att utveckla strategier för att effektivisera och öka sin konkurrenskraft.⁶³

Det framhålls däremot att värdekedja för en hel industri eller sektor inte nödvändigtvis är något som borde eftersträvas eller ens borde ses som relevant eftersom en sådan kedja skulle bli för bred och potentiellt skymma viktiga aspekter av konkurrens fördelar.⁶⁴ Långa kedjor med flera, komplexa led riskerar att göra värdekedjan svår att överblicka, vilket i sin tur kan resultera i att verktyget blir tandlöst.⁶⁵

Inom den ekonomiska och marknadsekonomiska sektorn fastslog Porter att konkurrenskraftighet inte kan förstås enbart genom att iaktta företaget i sig. I stället måste hela kedjan, alla aktiviteter i företaget, ses till och utvärderas. Varenda länk som bidrar till att slutprodukten eller sluttjänsten produceras är en del som bidrar till företagets marknadsposition samt konkurrens fördelar mot konkurrenter.⁶⁶

⁶³ Porter (1998), s. 59.

⁶⁴ Porter (1985), s. 36.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

3 Tillskrivning av ansvar i den europeiska civilrätten

3.1 Historisk tillbakablick av transnationella principalsamlingar

Civilrättens område har under de senaste decennierna utvecklats med kodifikationer, principalsamlingar och direktiv på såväl nationellt som på internationellt plan. Även en utökning av så kallad soft law har varit påtaglig, där transnationella verktyg har introducerats på den civil- och förmögenhetsrättsliga arenan.⁶⁷ Utökandet av EU-lagstiftning och rättsfall från EU-domstolen har eskalerat tydligt, något som gör att en förståelse för bakgrunden av detta är nödvändig för djupare insikt i de europeiska reglerna i nutiden.⁶⁸

FN-konventionen angående avtal om internationella köp av varor (CISG⁶⁹) antogs 1980, ett instrument som reglerar internationella köp och avtal mellan parter som inte har samma land som hemvist.⁷⁰ CISG har ratificerats av flertalet länder och gav vid antagandet försmak på internationellt samarbete inom civil- och förmögenhetsrätten. I linje med FN:s handelsrättskommission (UNCITRAL⁷¹) författades det som numera är känt som transnationella instrument.⁷²

Under mitten av nittiotalet publicerades två instrument för internationell och europeisk reglering av civilrätt, år 1994 publicerades UNIDROIT Principles for International Commercial Contracts (Unidroit Principles) och sedan 1995 Principles of European Contract Law (PECL) Part I.⁷³

Syftet med UNIDROIT Principles var inte att stater ska ratificera principerna genom lag eller konvention, utan författarnas tanke var snarare att bistå med hänvisning och ramverk vid tolkning av kommersiella avtal.⁷⁴ Om parter till

⁶⁷ Munukka, s. 87.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ På engelska: United Nations Convention on International Sale of Goods

⁷⁰ Art. 1, CISG.

⁷¹ På engelska: UN Commission on International Trade Law

⁷² Munukka, s. 88

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid.

exempel inte tydliggjort ett lagval vid tvist finns det möjlighet att tillämpa Unidroit Principles.⁷⁵

Det andra instrumentet för internationell och europeisk reglering av civilrätt, PECL, författades av Commission on European Contract Law.⁷⁶ Tre olika delar har publicerats⁷⁷, och precis som i arbetet med Unidroit Principles utgörs författarna av PECL av sakkunniga på området. Författarnas ändamål med instrumentet var att framställa en harmoniserad hållning för Europa gällande civilrätt.⁷⁸

Gällande PECL syftade skaparna av instrumentet till att PECL utgör en allmän utgångspunkt för civilrätten och att framtida harmoniserade åtgärder kan skapas genom denna. Principerna i PECL ska utgöra en vägledning för ny lagstiftning, inte bara i Europa utan det har angetts att även tredjeländer kan dra nytta av principerna för att kunna nå en marknadsekonomisk avtalsrätt.⁷⁹

Förhållandet mellan Unidroit Principles, PECL och etablerade konventioner och kodifikationer som CISG är ett viktigt sådant. Som internationell konvention är CISG ett resultat av flera staters arbete medan Unidroit Principles och PECL skapats av jurister som relativt oberoende kunnat framställa instrumenten. Därigenom är det åsyftat att Unidroit Principles och PECL kan användas för att tolka och utveckla de etablerade bestämmelserna i CISG.⁸⁰ Detta är dock med förbehåll för att PECL är av nästan enbart EU-rättslig karaktär medan Unidroit Principles omfattning är mer universell.⁸¹

Ett tredje instrument på området är Draft Common Frame of Reference (DCFR) som kartlägger de olika europeiska principerna gällande

⁷⁵ UNIDROIT Principles, s. 1. Se även rättsfall 06.01.03 där ICC International Court of Arbitration beslutade att UNIDROIT Principles skulle anses vara tillämplig lag för tvisten. I målet hade parterna (som var av olika nationalitet) skrivit en klausul i sitt skiljeavtal att ”internationell lag” skulle vara tillämplig på avtalet. På grund av denna skrivning ansåg skiljedomstolen att parterna inte ville att nationell rätt skulle vara tillämplig utan som ett åberopande av lex mercatoria och allmänna principer. Eftersom sådana principer regleras i UNIDROIT Principles kunde skiljedomstolen nå slutsatsen att principerna kunde utgöra tillämplig lag på avtalet. (Målet är hämtat från ett referat från www.unilex.info)

⁷⁶ Även känd som Lando-kommissionen efter Ole Lando, professor vid Copenhagen Business School, som var kommissionens ordförande och fader.

⁷⁷ Del I år 1995, del II år 2000 och del III 2003.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Lando och Beale, s. xv f.

⁸⁰ Hellner (96/97), s. 6. Se även Bonell, Michael Joachim, (1996), s. 26 ff.

⁸¹ Ibid.

kontrakträtt.⁸² Syftet med DCFR har angetts vara att framhålla och bidra med kunskap om den gemensamma EU-rättsliga civilrätten.⁸³ Instrumentet togs fram vid slutet av nittotalet av Study Group on a European Civil Code för att utreda huruvida Europas olika rättssystem för civilrätt kunde harmoniseras i en gemensam kodifiering.

Till DCFR tillhör det som kallats för förarbeten (som dock publicerades efter DCFR), Principles of European Law (PEL), som innehåller bakgrundsarbete och material till DCFR.⁸⁴ Vidare är det fastställt att DCFR avser att vara ett hjälpmedel för den lagstiftande makten i EU och ska inte ses som principer av bindande verkan.⁸⁵ Genom det ska principerna ses som soft law.⁸⁶

3.2 Principalansvar som EU-rättslig princip

Ansvar för annans handlande inom EU-rätten är inte harmoniserat men det har gjorts försök till det på ett flertal sätt, bland annat genom skapandet av principer och soft law på det sätt som redogjorts för i kapitel 3.1. I följande kapitel kommer ett antal närmare exempel på hur ett sådant åläggande av ansvar ser ut.

Som icke-bindande verk syftar Unidroit Principles, DCFR och PECL till att försöka harmonisera den civilrättsliga EU-rätten genom att etablera ett generellt ramverk vars principer och bestämmelser kan fungera som vägledning och referensram. Samtliga tre instrument fastställer en form av principalansvar som en allmän princip inom EU-rätten, där parter kan åläggas ansvar för handlingar som begåtts av deras arbetstagare, agenter eller underleverantörer på grund av avtal eller länk som finns mellan parterna. Detta redogörs för nedan.

PECL ställer upp ramverk för att tydliggöra fundamentala regler inom avtalsrätten och generella förpliktelser som finns gemensamt för EU:s medlemsstater. I ett flertal artiklar kan tillskjutning av ansvar identifieras där en slags principal eller dylikt får ansvara för handlingar utförda av annan. I artikel 4:111 om tredje person stiftas det att när en tredje person, vars handlingar en part ansvarar för eller som är delaktigt i avtalsskrivande, orsakar misstag, ger felaktig information, gör sig skyldig till bedrägeri, hot

⁸² The Common Frame of Reference: an optional instrument? (2010), s. 6.

⁸³ DCFR, s. 3.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Herre (2012), s. 935.

⁸⁶ Bernitz m.fl, *Finna Rätt* s. 69.

eller tar emot en excessiv eller orättvis fördel så kan åtgärderna i kapitlet vidtas på samma villkor som om beteendet eller kunskapen hade varit partens egna.⁸⁷

Vidare i PECL regleras även insolvens på ett sätt som tydliggör ansvarskedjan och modellen som ansvar kan härledas till genom parter. Om en *intermediary*⁸⁸ skulle bli insolvent eller göra sig skyldig till, alternativt varit medveten om att det kan ske, grundläggande underlåtenhet mot en tredje part får denna tredje part vända sig mot huvudmannen på samma vis som hen kunnat mot ställföreträdaren. Genom bestämmelsen får tredje man utöva de rättigheter som hen har mot ställföreträdaren mot huvudmannen, alltså ett åläggande av ansvar mot huvudmannen trots att denne inte orsakat insolvensen eller varit underlåten.⁸⁹

Slutligen sammanfattas alla de reglerna av artikel 8:107 i samma regelverk genom:

“A party who entrusts performance of the contract to another person remains responsible for performance.”⁹⁰

Genom ovanstående artikel fastställs det som generell princip att när en part anförtrot en annan att fullgöra ett avtal så kvarstår ansvaret för fullgörande hos den första parten.⁹¹

Liknande bestämmelser går även att hitta i flertalet artiklar i DCFR, bland annat stiftas ett ansvar för när en företrädare agerar i huvudmannens namn eller på annat sätt agerar på ett sätt som framgår för tredje man att denne har avsikt att påverka den rättsliga ställningen för huvudmannen.⁹² Tredje person regleras på flertalet andra ställen i DCFR och utfallet för ansvar på grund av dess handlingar likaså.

⁸⁷ Art. 4:111(1), PECL.

⁸⁸ Det engelska begreppet här ska förstås som en person som fungerar som en länk mellan de två parterna. Sveriges domstolar översätter ”intermediary” till ”medlare, mellanhand/tredje man”, en översättning som jag inte tycker är tillfredsställande eller helt fångar betydelsen av artikel 3.303(b), PECL på ett adekvat sätt.

⁸⁹ Art. 3.303(b), PECL.

⁹⁰ Art. 8:107, PECL.

⁹¹ Denna slutsats ska självklart förstås inom ramen för civilrätt och avtalsrätt. Se kapitel 7. Analogdiskussion gällande ansvar och värdekedjor för ett mer utvecklat resonemang gällande ansvarsfrågan och artikel 8:107.

⁹² Art. 6:105, DCFR. Jmf 3:303(b) PECL.

DCFR stipulerar att när en tredje person, vars handlingar en annan part ansvarar för eller då denne är med i upprättandet av avtal, orsakar misstag, är medveten eller rimligen borde förutse att misstag kan begås eller känner till misstag så kan åtgärder i enlighet med DCFR användas som om det vore huvudmannen själv som begått dem.⁹³

I Unidroit Principles stiftas även ett liknande ansvar som i PECL och DCFR för tredje person och bedrägeri, hot eller misstag. Om tredje person begår bedrägeri, hotar, eller ett avtalsviktigt misstag kan avtalet bli ogiltigt under samma premisser som om det vore parten själv som begått handlingarna.⁹⁴ Om parten *inte* har ansvar för den tredje personen får avtalet ogiltigförklaras om parten i fråga visste om eller borde vetat om handlingarna som tredje part begick.⁹⁵

Det är med andra ord på sådant vis att en tredje person och huvudmannen (parten) har ett band av ansvar som löper mellan sig. Det finns en rad olika situationer då det anses vara motiverat att tillskriva huvudmannen ansvar för den tredje personens handlingar.

Slutligen går det även att hitta principalansvaret i andra allmänna EU-rättsliga instrument. I förordning 864/2007 (Rom II) inkluderas principalansvaret i artikel 15 genom att fastslå att den tillämpliga lag som identifieras genom Rom II ska särskilt reglera ansvar för andra personers handlingar.⁹⁶ Med detta åsyftas till exempel arbetsgivaransvar när en arbetstagare orsakar skada.⁹⁷

⁹³ Art. 7:208 DCFR. Jmf Art. 8:107, PECL.

⁹⁴ Art. 3.2.8(1), UNIDROIT Principles.

⁹⁵ Art. 3.2.8(2), UNIDROIT Principles.

⁹⁶ Art. 15(g) Rom II.

⁹⁷ Se Lagkommentar: Hellner, Rom II, art. 15(g), Karnov.

4 Ansvar inom EU-rättslig migrationsrätt

4.1 Bakgrund

Den 18 juni 2009 antog Europaparlamentet och Europeiska unionens råd (Rådet) direktiv 2009/52/EG om minimistandarder för sanktioner och åtgärder mot tredjelandsmedborgare som vistas olagligt⁹⁸ (Sanktionsdirektivet). Direktivet har som syfte att förhindra odokumenterad invandring till medlemsländerna i EU.⁹⁹ Vidare ska direktivet även ses som ett komplement för att förhindra exploatering av arbetstagare.¹⁰⁰

Anställning av tredjelandsmedborgare som inte åtnjuter rätten av att vistas i den berörda medlemsstaten riskerar att öka odokumenterad invandring till EU och i sin tur förvränga konkurrensen på arbetsmarknaden.¹⁰¹ På grund av detta fastställer direktivet minimistandarder gällande sanktioner och åtgärder mot arbetsgivare som handlar i strid med direktivets bestämmelser.¹⁰²

Skada kan komma på ett flertal sätt ifall tredjelandsmedborgare anställs trots att de är odokumenterade inom unionen. Bland annat kan skatter och sociala avgifter utebli, EU-arbetstagare kan gå miste om arbete samt att tredjelandsmedborgare kan försättas i riskfyllda situationer utan någon relevant försäkring.¹⁰³

I Sanktionsdirektivet fastställs det att medlemsstaterna ska införa sanktioner mot arbetsgivare som överträder förbuden i direktivet på ett sätt som är effektivt, avskräckande och proportionerligt.¹⁰⁴ För att förhindra sådan anställning av tredjelandsmedborgare ska arbetsgivaren åläggas skyldighet att kontrollera den potentiella arbetstagarens relevanta handlingar, till exempel

⁹⁸ I Europaparlaments resolution av den 14 januari 2009 om situationen för de grundläggande rättigheterna i Europeiska unionen 2004-2008 avråder Europaparlamentet från att använda begreppet ”olagliga invandrare” och uppmanar i stället EU-institutioner och medlemsstater till att använda ”odokumenterade eller odeklarerade invandrare. I Sanktionsdirektivet används benämningen ”olaglig invandring” men såvida jag inte citerar direktivet kommer jag att använda den nutida och korrekta benämningen ”odokumenterad invandring”.

⁹⁹ Art. 1, Sanktionsdirektivet.

¹⁰⁰ Skäl (33), Sanktionsdirektivet.

¹⁰¹ COM(2021) 592 final, ”Introduction”.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ COM(2014) 286 final, s. 2.

¹⁰⁴ Sanktionsdirektivet, art. 5.1.

uppehållstillstånd, för att säkerställa att denne har rätt att vistas inom territoriet.¹⁰⁵ Till arbetsgivarbegreppet räknas alla fysisk personer och rättssubjekt som leder eller kontrollerar anställning, därtill även bemanningsföretag.¹⁰⁶

Vidare regleras även underentreprenörer i Sanktionsdirektivet. En underentreprenör definieras på ett liknande sätt som arbetsgivaren, nämligen som en fysisk person eller ett rättssubjekt ”... till vilka genomförandet av samtliga eller delar av de skyldigheter som fastställs i ett tidigare kontrakt delegerats.¹⁰⁷”¹⁰⁸ Underentreprenörens skyldigheter i Sanktionsdirektivet fastställer att medlemsstatens ska, med respekt för inhemsk lagstiftning, istället för eller tillsammans med arbetsgivaren hållas ansvarig för att betala sanktioner eller efterhandsutbetalningar.¹⁰⁹

4.2 Sanktionsdirektivets kedjeansvar

För att kunna fastställa på vilket sätt som ansvar föreskrivs inom ramen för migrationsrätten följer nedan en kartläggning av ansvar i hela kedjan av arbetsgivare i enlighet med Sanktionsdirektivet.

Trots att det förekommer diverse olika definitioner av begreppet *anställning* i de olika medlemsstaterna så har Sanktionsdirektivet fastställt en bred definition av begreppet genom artikel 2(c). Artikelns fastslår anställning att vara:

”verksamhet som omfattar alla slag av arbete [som] regleras av nationell lagstiftning eller i enlighet med etablerad praxis för eller under ledning och/eller kontroll av en arbetsgivare.”¹¹⁰

Artikelns inkluderar med andra ord samtliga aktiviteter som utförs för eller under ledning och/eller styrning av en arbetsgivare där arbetet är eller borde vara föremål för ersättning genom lön. Definitionen är tillämplig oavsett det juridiska förhållandet mellan parterna.¹¹¹

¹⁰⁵ Ibid, se skäl 9 och art. 4.

¹⁰⁶ Ibid, art. 2(e).

¹⁰⁷ Ibid, art. 2(f).

¹⁰⁸ Ibid, jmf art. 2(e).

¹⁰⁹ Ibid, art. 8.1.

¹¹⁰ Art. 2(C), Sanktionsdirektivet.

¹¹¹ COM(2014) 285 final, s. 6.

Kedjeansvaret för arbetsgivare utställer krav på att samtliga arbetsgivare i en kedja hålls ansvariga för att betala de ekonomiska sanktioner som fastställs enligt artikel 5. Kravet beror på utökad användning av underentreprenader inom vissa sektorer, särskilt de där otillåten anställning förekommer.¹¹² Det stiftas även att om det är möjligt för en entreprenör, som fungerar som en direkt underentreprenör till arbetsgivaren, så bör de hållas ansvariga tillsammans med eller i stället för arbetsgivaren för eventuella ekonomiska sanktioner.¹¹³

Sanktionsdirektivet etablerar även att medlemsstaterna¹¹⁴ ska tillgodose att oavsett om arbetsgivaren är en huvudentreprenör, en underentreprenör eller en entreprenör i mellanleden så ska det finnas möjlighet att hålla de ansvariga för att betala böter vid kännedom om att en underentreprenör anställer i strid mot Sanktionsdirektivet. Samtliga entreprenörer i mellanleden omfattas av detta krav.¹¹⁵

Åläggandet av ansvar i kedjan begränsas däremot genom artikel 8.3. Ifall en entreprenör uppfyllt skyldigheten om rimliga kontrollåtgärder i enlighet med sin nationella lagstiftning ska de inte omfattas av ansvaret i artikel 8.1 och 8.2.¹¹⁶ Anledningen till en sådan begränsning är för att underlätta genomförandet av direktivet samt att skapa rättssäkerhet för entreprenörer.¹¹⁷ Att fastställa skyldigheten om rimliga kontrollåtgärder i nationell lagstiftning är något flertalet medlemsstater¹¹⁸ underlåtit sig att göra, istället lutar de sig mot allmänna avtalsbestämmelser bestämmelser i civilrätten.¹¹⁹

Ansvarskedja har även etablerats gällande det straffrättsliga ansvar som stiftas i Sanktionsdirektivet. I artikel 9.2 fastställs nämligen att:

”Medlemsstaterna ska säkerställa att anstiftan av eller medhjälp till uppsåtliga handlingar av det slag som avses i punkt 1 utgör en straffbar gärning.”¹²⁰

¹¹² Art. 8, Sanktionsdirektivet.

¹¹³ Art. 5, Sanktionsdirektivet.

¹¹⁴ Estland och Litauen omfattas inte.

¹¹⁵ Art. 8.2, Sanktionsdirektivet.

¹¹⁶ Art. 8.3, Sanktionsdirektivet.

¹¹⁷ COM(2014) 285, s. 6.

¹¹⁸ Bulgarien, Estland, Grekland, Italien, Litauen, Malta, Portugal, Rumänien, Slovenien, Slovakien, Sverige, Tjeckien och Tyskland.

¹¹⁹ COM(2014) 285, s. 6.

¹²⁰ Art. 9.2, Sanktionsdirektivet.

Punkten 1 i artikel 9 föreskriver att medlemsstaterna ska säkerställa att det utgör brott att anställa tredjelandsmedborgare som vistas olagligt ifall handlingarna som stipuleras i 9.1 (a) – (e) begås uppsåtligen.¹²¹ I artikel 11 specificeras det att juridiska personer ska kunna hållas ansvariga i enlighet med artikel 9. Juridiska personer kan åläggas ansvarighet för straffbara gärningar ifall de utförts:

”... till förmån för någon person som har en ledande ställning inom den juridiska personen och agerar antingen enskilt eller som en del av den juridiska personens organisation...”¹²²

Ansvar kan även åläggas den juridiska personen ifall det fanns brister i övervakningen. Det är även av vikt att belysa att ansvaret som tillskrivs juridiska personer i nyss nämnda artiklar inte utesluter straffrättsligt ansvar för fysiska personer vid deras anstiftan eller medhjälp.¹²³

Genom etablerat kedjeansvar i Sanktionsdirektivet kan ansvar åläggas samtliga aktörer som drar fördel av att anställa tredjelandsmedborgare som vistas olagligt. Ett sådant ansvar skapar ett effektivt sätt för reglering av olaglig anställning inom EU samt ett verktyg för odokumenterade migranter att tillvarata på sina direktivstadgade rättigheter.¹²⁴

¹²¹ Art. 9.1, Sanktionsdirektivet.

¹²² Art. 11.1, Sanktionsdirektivet.

¹²³ Art. 11.3, Sanktionsdirektivet. Jmf art. 9, Sanktionsdirektivet.

¹²⁴ COM(2014) 285, s. 7.

5 Ansvar för annans överträdelse av konkurrensrättsliga regler

5.1 Koncernen som konstruktion

Inom EU är konkurrensrätten en grundläggande pelare för unionens funktionssätt. De konkurrensrättsliga regler som finns i EU åsyftar att garantera rättvisa och jämlika villkor för samtliga företag på den inre marknaden. För att kunna säkerställa innovation och utveckling för näringslivet finns det enhetliga regler inom EU för vilka Kommissionen har det primära ansvaret över konkurrenstillsynen.¹²⁵ Syftet för de EU-rättsliga konkurrensreglerna är att skydda och se till den fria och rättvisa konkurrensen.¹²⁶

I Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (FEUF) stadgas en av de mest essentiella delarna av effektiv konkurrens. Ett förbud för företags agerande på sätt som hindrar, begränsar eller snedvrider konkurrensen på den inre marknaden fastslås i artikel 101 och 102.¹²⁷ I avgörande domar har EU-domstolen fastslagit att företagarbegreppet ska förstås som alla enheter som bedriver ekonomisk verksamhet. Det spelar ingen roll vilken typ av juridisk form som enheten har eller på vilket vis de finansieras.¹²⁸

Förutom ovanstående definition har EU-domstolen även slagit fast att den verksamhet som har som huvudsyfte att tillhandahålla varor eller tjänster på en särskild marknad ska anses ingå i begreppet ”ekonomisk verksamhet” och genom det räknas till företagsbegreppet.¹²⁹

Konkurrensrättens huvudregel fastslår att det, eller de, företag vars verksamhet begår en konkurrensrättslig överträdelse ska sanktioneras för denna.¹³⁰ Det väcker frågor om vem som blir ansvarig för konkurrensöverträdelser när det är ett eller flera företag inom en koncern som begår konkurrensöverträdelser. Kan ett moderbolag åläggas ansvar för sitt

¹²⁵ EU Competition policy in action, s. 5. Även Konkurrensregler i EU (2022).

¹²⁶ Ibid. Även samt Sammanfattningar: Konkurrens (2017).

¹²⁷ Art. 101-102, FEUF.

¹²⁸ C-41/90, *Höfner och Elser mot Macrotron*, p. 21.

¹²⁹ Förenade målen C-180/98 – C/184/98, *Pavel Pavlov m.fl. mot Stichting Pensioensfonds Medische Specialisten*, p. 75.

¹³⁰ Sammanfattningar: Konkurrens (2017).

dotterbolags agerande och vice versa? För att besvara dessa frågor kommer två nya mål från EU-domstolen redogöras för i kapitel 5.2 och 5.3.

En juridisk stringens inom konkurrensrätten är förutsättningarna för att hålla moderbolag ansvarigt för sitt dotterbolags överträdelser av konkurrensregler. EU-domstolen har genom olika domslut fastställt att moderbolag ska hållas ansvarigt för ett dotterbolags överträdelser av konkurrensregler när moderbolaget utövar ett avgörande inflytande över dotterbolaget i fråga. Med avgörande inflytande stipuleras kontroll över dotterbolaget, något som presumeras föreligga när ett moderbolag äger en stor del eller allt kapital i ett dotterbolag. Presumptionen är dock inte utan möjlighet till motbevisning, något som påvisas i underrubrikerna nedan.

År 2021 prövades två mål som blev vägledande för bedömningen av moderbolagsansvar i konkurrensöverträdelser. De båda målen prövades av EU-domstolen och fastställde:

1. Villkoren för att ett moderbolag ska kunna hållas ansvarig för sitt dotterbolags konkurrensrättsliga överträdelser, och
2. När det är möjligt att kräva skadestånd mot dotterbolag på grund av dess moders konkurrensrättsliga överträdelser.

En redogörelse för de två målen, *Goldman Sachs* (C-595/18 P) och *Sumal* (C-882/19), följer nedan.

5.2 Moderbolagets ansvar för dotterbolagets konkurrensöverträdelser

Målet *Goldman Sachs* grundar sig i en kraftkabelkartell som bötfälldes av EU-kommissionen år 2014.¹³¹ Som moderbolag till dotterbolaget Prysmian SpA ("Prysmian") ålades Goldman Sachs ett moderbolagsansvar för de böter som tilldelats Prysmian i samband med bötfällningen av kraftkabelkartellen. EU-kommissionen menade att eftersom Goldman Sachs ägde 33 procent av Prysmians kapital och 100 procent av rösträttigheterna utövade de ett avgörande inflytande över Prysmian och ansågs således kontrollera

¹³¹ Se mål T-419/14.

dotterbolaget.¹³² På grund av detta ålades Goldman Sachs ett solidariskt ansvar för en andel av Prysmians böter.¹³³

För att kunna tillskriva Goldman Sachs ansvar över Prysmians konkurrensöverträdelse måste det först fastslås att den förstnämnda haft ett avgörande inflytande över den sistnämnda.¹³⁴ När ett moderbolag innehar hela, eller en stor del av, kapitalet i ett dotterbolag så föreligger presumtion om direkt eller indirekt kontroll. Presumtionen är dock inte utan undantag och kan således motbevisas.¹³⁵

EU-domstolen utredde i *Goldman Sachs* möjligheten att tillskriva moderbolaget ansvar för Prysmians handlande trots att Goldman Sachs endast förfogade över 33 procent av kapitalet, därmed i strid med presumtionen om kontroll. Det faller sig naturligt att 33 procent inte utgör ”hela eller nästan hela kapitalet”¹³⁶ och således förflyttades bedömningen till den motbevisbara presumtionen om avgörande inflytande och huruvida ett sådant *faktiskt* föreligger.¹³⁷

I målet konstaterade EU-domstolen att presumtionen, enligt relevant rättspraxis, inte bara omfattar ägande av kapital, utan att bedömningen av moderbolagets faktiska kontroll måste utgå från en bedömning avseende grada av inflytande.¹³⁸ Eftersom Goldman Sachs i det berörda målet var ägare till samtliga rösträttigheter i Prysmian måste det anses vara en jämförbar situation till majoritetsägande av kapital. Det reella resultatet utmynnar i moderbolagets avgörande inflytande över dotterbolagets marknadsagerande.¹³⁹

Graden av kontroll är det essentiella i bedömningen och därför bedömde EU-domstolen i det berörda målet att ett utvidgande av den tidigare presumtionen om ägande av kapital måste anses vara befogat.¹⁴⁰ Det fastslogs att även om ett moderbolag inte innehar alla eller majoriteten av alla aktier i sitt dotterbolag men som däremot äger alla, eller en stor del, av rösträttigheterna

¹³² *Goldman Sachs*, punkt 29.

¹³³ *Ibid*, punkt 32.

¹³⁴ *Ibid*, p. 26.

¹³⁵ *Ibid*, p. 28.

¹³⁶ *Goldman Sachs*, p. 32.

¹³⁷ *Ibid*.

¹³⁸ *Goldman Sachs*, p. 35.

¹³⁹ *Ibid*.

¹⁴⁰ *Ibid*, p. 36–41.

som är knutna till berörda aktier måste ha kännedom och kunna påverka dotterbolaget.¹⁴¹

5.3 Dotterbolagets länk till moderbolagets konkurrensöverträdelser

Hösten 2021 meddelade EU-domstolen sitt avgörande i *Sumal*-målet vilket gav efterlängtnad vägledning inom *private enforcement*¹⁴² av konkurrensrätt. Etablerad doktrin på området har tidigare fastslagit att ett moderbolag kan hållas ansvarigt för sitt dotterbolags överträdelser av konkurrensrätt. Däremot hade frågan gällande huruvida ett dotterbolag kan hållas ansvarigt för sitt moderbolags agerande i konkurrensöverträdelse aldrig prövats förut.

Bakgrunden till målet är följande. På grund av en lastbilskartell bötfällde Kommissionen bland annat bolaget Daimler AG ("Daimler") för konkurrensöverträdelser. Daimlers dotterbolag Mercedes Benz Trucks España SL ("Mercedes Benz") hade sålt lastbilar till Sumal SL ("Sumal"), vilka hade fått merkostnader vid sitt köp på grund av Daimlers konkurrensöverträdelse. På grund av merkostnaderna begärde Sumal skadestånd av Mercedes Benz.¹⁴³ Kommissionens beslut gällde inte Mercedes Benz.¹⁴⁴

I målet fastställer EU-domstolen att oavsett om det är en myndighet som tillämpar konkurrensrättsregler eller om det är ett enskilt företag som åberopar genom enskild talan så ska begreppet "företag" och principen om en ekonomisk enhet förstås som likartade begrepp.¹⁴⁵ Denna slutsats är avgörande för målets utgång eftersom det är detaljen om samma ekonomiska enhet som utlöser det solidariska ansvaret mellan bolagen.

Vidare fastslog EU-domstolen att graden av inflytande eller kontroll som moderbolaget utövar över sitt dotterbolag inte är kritiskt för påvisandet av solidariskt ansvar vid konkurrensöverträdelse. I målet konstaterar EU-domstolen att solidariskt ansvar kan förekomma när de båda bolagen är del av samma ekonomiska enhet. Vidare innebär det de facto att ett bolag som innehar ett skadeståndsyrkande mot ett dotterbolag med anledning av

¹⁴¹ Ibid, p. 39.

¹⁴² Med begreppet *private enforcement* menas möjlighet för en privat aktör att få civilrättsligt skadestånd när konkurrensrättsliga överträdelser skett.

¹⁴³ *Sumal*, p. 8–11.

¹⁴⁴ Ibid, p. 12.

¹⁴⁵ Ibid, p. 41.

konkurrensöverträdelse av moderbolaget måste påvisa att de båda bolagen tillhör samma ekonomiska enhet.¹⁴⁶

Det är däremot av vikt att anmärka att EU-domstolen inte anser att ovanstående definition är utan avgränsningsproblematik. I domen diskuteras även möjliga situationer då en ekonomisk enhet består av flertalet företag inom olika verksamheter.¹⁴⁷ En sådan situation kan resultera i att företagen i fråga kan vara aktiva på olika marknader utan relation till varandra. Det fastställs att företag som är verksamma inom olika, helt orelaterade, marknader inte kan hållas ansvariga för varandras konkurrensöverträdelser.¹⁴⁸

Sumal kunde i målet påvisa att Mercedes Benz som dotterbolag tillhörde samma ekonomiska enhet som Daimler och således kunde hållas solidariskt ansvarig. Detta gjorde Mercedes Benz solidariskt ansvarig för Daimlers konkurrensöverträdelser, trots att Mercedes Benz inte omnämns i Kommissionens beslut.

5.4 Bedömningskriterium, tillskrivningsansvar inom koncern

Goldman Sachs och *Sumal* utgör två domar på konkurrensrättens område gällande ansvar för annans överträdelse inom unionsrätten. Domarna reglerar till viss del olika områden för konkurrensrätten, där *Goldman Sachs* förtydligar presumtionsreglerna för kontroll. *Goldman Sachs* fastslår en utökad presumtion som innefattar, delvis, situationer där moderbolaget har allt eller stor del av kapitalet i ett dotterbolag, men även situationer där så inte är fallet men moderbolaget innehar de totala rösträttigheterna i dotterbolaget.

I *Sumal* däremot, väcks nya frågor gällande om hur bevisning av länken mellan moderbolaget och dotterbolaget, samt hur långsträckt den länken kan vara. Ett nytt bedömningskriterium har således införts av EU-domstolen genom *Sumal* vilket, för att solidariskt ansvar ska kunna aktualiseras, nyss nämnda länk måste bevisas mellan dotterbolagets verksamhet och föremålet för överträdelsen som moderbolaget gjort sig skyldig till.

¹⁴⁶ Ibid, p. 51–52

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Ibid, p. 52 e contrario.

I praktiken innebär målet för företag att ett dotterbolag inte ens behöver vara föremål för en konkurrensmyndighets beslut för att hållas ansvarig för konkurrensöverträdelser; i och med *Sumal* är det tillräckligt att dotterbolaget i fråga är del av moderbolagets ekonomiska enhet samt att det kan etableras en länk mellan de två företagen.

6 Ansvar gällande utstationering av arbetstagare

6.1 Bakgrund

Utstationeringsdirektivet är det regulatoriska verket för utstationerade arbetstagare inom EU-rätten.¹⁴⁹ Utstationeringsdirektivet reglerar villkoren för utstationering av arbetstagare i en annan medlemsstat än den de är anställda i, grundat på reglerna om fri rörlighet för tjänster samt mål *Rush Portuguesa*^{150,151} Direktivets syfte var att undanröja potentiella hinder eller osäkerheter som kan hindra verkställandet av de ekonomiska friheterna; särskilt den fria rörligheten för tjänster.¹⁵² Vidare var det även av vikt att klargöra arbetsvillkoren för utstationerade arbetstagare.¹⁵³

Utstationeringsdirektivet framställer inga egna krav på hur arbetsvillkoren ska se ut för utstationerade arbetstagare, utan fastställer endast att det inte ska finnas någon skillnad i det som benämns som ”den hårda kärnan” av arbetsvillkor mellan arbetstagare; oavsett om de är inhemska eller utstationerade.¹⁵⁴ Direktivet har ansetts vara en hörnsten av rättssäkerhet för utstationerade arbetstagare och de berörda företagen.¹⁵⁵

6.2 Kort om utstationerade arbetstagare i enlighet med Utstationeringsdirektivet

Som arbetstagare är det möjligt att bli utskickad på tillfälligt uppdrag i annat EU-land, det vill säga att bli *utstationerad*. Arbetstagaren blir då en utstationerad arbetstagare och i enlighet med de gemensamma regler som finns för utstationering av arbetstagare har denna rätt till desamma grundläggande arbetsvillkor och rättigheter som värdlandets arbetstagare.¹⁵⁶

Det finns inga tidskrav på hur kort eller lång tid en arbetstagare måste befinna sig i värdlandet, utan utstationeringen varar den tid som krävs för slutförande

¹⁴⁹ Direktiv 96/71/EG.

¹⁵⁰ C-113/89, *Rush Portuguesa*.

¹⁵¹ Nyström (2021), s. 164.

¹⁵² COM(91) 230 final, s. 13.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Cremers & Donders (2004), s. 4.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Art. 3, Utstationeringsdirektivet.

av en viss uppgift.¹⁵⁷ Under utstationeringen omfattas arbetstagaren av de arbetsvillkor som finns i värdlandet, ifall de är mer fördelaktiga än de regler som finns i arbetstagarens hemland. De arbetsvillkor som omfattas är bland annat de gällande lön, arbetstid och likabehandling.¹⁵⁸

Utstationeringsdirektivet syftar till att skapa balans mellan det rättssäkra, sociala skyddet för arbetstagare och ökade möjligheter för företag att tillhandahålla tjänster för fler EU-arbetstagare. Det är genom syftet som uppställningen av ”den hårda kärnan” av arbetsvillkor skapades, villkor som garanteras den utstationerade arbetstagaren oavsett vilken nationell lagstiftning som ska tillämpas på anställningen.¹⁵⁹ Genom nyss nämnda syfte identifierar direktivet två av den inre marknadens fyra friheter; fri rörlighet för arbetstagare och fri rörlighet för tjänster.¹⁶⁰

Ifall arbetstagare inte skulle garanteras sitt sociala skydd vid flytt för arbete inom EU skulle den fria rörligheten för arbetstagare hämmas, därför är det essentiellt för unionens fundamentala funktion att detta säkerställs. Vidare skulle den fria rörligheten potentiellt kunna störa den rättvisa konkurrensen ifall arbetstagare från länder med lägre arbetskraftskostnader fick utstationeras till länder med högre arbetskraftskostnader; det som kallas *social dumping*. Vid social dumping omfattas inte de utstationerade arbetstagarna av de arbetsrättsliga skyddsreglerna i värdlandet, något som kan leda till illojal konkurrens gällande arbetskraftskostnader och arbetsvillkor.¹⁶¹

Utstationerade arbetstagare har en utsatt ställning på arbetsmarknaden, därför är huvudsyftet med Utstationeringsdirektivet tydligt; utstationerade arbetstagare ska behandlas lika med de arbetstagare som normalt arbetar i landet, och företag ska behandlas lika vid tillhandahållande av tjänst i annan medlemsstat.¹⁶² I Utstationeringsdirektivet ges möjligheten att tillämpa de mer gynnsamma anställningsvillkoren, vilket är ett sätt att balansera den fria rörligheten med socialt och arbetsrättsligt skydd.¹⁶³

¹⁵⁷ I art. 2 Utstationeringsdirektivet anges det att det gäller ”begränsad tid”, något som avgränsas genom utförandet av en konkret uppgift i anslutning till utstationeringen.

¹⁵⁸ Art. 3, Utstationeringsdirektivet.

¹⁵⁹ Cremers & Donders (2004), s. 8.

¹⁶⁰ Craig och De Búrca, s. 642.

¹⁶¹ Cremers & Donders (2004), s. 8. Även Social dumping: Ledamöterna kräver social rättvisa.

¹⁶² Art. 3, Utstationeringsdirektivet.

¹⁶³ Cremers & Donders (2004), s. 28.

6.3 Kedjeansvar i enlighet med arbetsrätten

Utstationeringsdirektivet karaktäriseras av en ansvarsfördelning genom kedjeansvar. Det finns en mekanism av underleverantörsansvar som existerar för att motverka bedrägeri och missbruk i transnationella underleverantörskedjor och samtidigt öka de utstationerade arbetstagarnas rättigheter och deras möjlighet att på ett effektivt sätt kunna pådriva delar av arbetstagar rättigheterna de har rätt till i värdlandet.¹⁶⁴

Flertalet studier och rapporter har dokumenterat utstationerade arbetstgares levnads- och arbetssituationer vilket har visat bristfälligt skydd för de berörda arbetstgarna. Det är oklart ifall den inre marknaden för tjänster har tillhandahållit ett tillräckligt skydd för utstationerade arbetstgare.¹⁶⁵

Utstationering av arbetstgare innebär till sin natur att minst två olika arbetsrättsliga och sociala skyddssystem är inblandade, samt två olika nationella rättssystem. Det finns därmed en realitet av praktiska svårigheter med att hålla utstationerade företag ansvariga för bristande villkor eller regler i enlighet med arbetsrätten.¹⁶⁶ I praktiken är utstationering ett resultat av avtalsskapande mellan olika nivåer och sorters entreprenörer och personer, något som gör det essentiellt att förstå och klargöra vem eller vilka som ska hållas ansvariga för eventuella kränkningar av arbetstgarnas rättigheter.¹⁶⁷

Doktrin på området har angett att Utstationeringsdirektivet lämnats något vagt och öppet för att låta medlemsstaterna ha visst svängrum gällande rättstillämpningen. Arbetsrätt betraktas ofta som en känslig fråga inom EU vilket lett till att Utstationeringsdirektivet kantats av kompromisser för att kunna ”mötas på mitten”.¹⁶⁸ Trots det har det tyska regelverket gällande kedjeansvar i underleverantörskedjor framhållits som en positiv förebild som har potentialen att kunna stärka rättigheterna för utstationerade arbetstgare.¹⁶⁹

På grund av nyssnämnda följer nedan en kort kartläggning av den tyska modellen av kedjeansvar i leverantörskedjor.

¹⁶⁴ Bogoeski (2017), s. 3.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Ibid. s. 4.

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ Ibid.

6.3.1 Kort om den tyska modellen av leverantörsansvar gällande utstationerade arbetare

Bakgrunden till den tyska modellen om leverantörsansvar gällande utstationerade arbetstagare grundar sig i en rekonstruktion av den ursprungliga tyska, inhemska lagen om utstationering från 1996, *Arbeitnehmersendegesetz* (AEntG) och dess utveckling till dagens lagstiftning. Utvecklingen av AEntG och den ansvarstillskrivning som kan hittas däri har ansetts vara ett effektivt instrument för att skapa tillskrivning av ansvar och för att slå vakt om utstationerade arbetstagares rättigheter.¹⁷⁰

Underleverantörsansvaret utgörs av ett medansvar som aktörer, andra än den direkta arbetsgivaren, har; till exempel huvudentreprenören, andra entreprenörer, kunder eller bemanningsföretag. Medansvaret för underleverantörerna sträcker sig inom en *underleverantörskedja* som gör att de kan hållas ansvariga för de arbetstagarnas arbetsrättsliga och sociala rättigheter. Ett sådant kedjeansvar har etablerats i såväl hard law som i soft law.¹⁷¹

Den tyska lagen om utstationerade arbetstagare skapades kort före Utstationeringsdirektivet som ett svar på social dumping¹⁷², något som var frekvent förekommande i bland annat den tyska byggnadssektorn efter Tysklands återförening.¹⁷³ I de första versionerna av den tyska lagen om utstationering fanns det enbart ett åläggande av ansvar för entreprenörer som hade underentreprenörer som inte uppfyllde minimikraven.¹⁷⁴

Även om lagen innebar en stor förändring på den arbetsrättsliga synen så tillät lagstiftningen att entreprenörer friskrev sig från ansvar genom en princip av *due diligence*. En juridisk person som kund och varje entreprenör kunde hållas ansvariga för att deras underleverantörer inte uppfyllde minimivillkoren och för löneutbetalning från de andra i underleverantörskedjan så länge de inte var, eller av oaktsamhet inte var, medvetna om bristfälligheterna.¹⁷⁵ Således riktade den tyska utstationeringslagen från 1996 sig mer mot stakeholders och myndigheter

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Ibid, s. 5.

¹⁷² För vidare läsning om *social dumping*, se till exempel Bernaciak (2014) eller Barnard (2009).

¹⁷³ Bogoeski, s. 7.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Ibid.

snarare än för utstationerade arbetstagares rätt att direkt hålla entreprenörer i kedjan ansvariga för bristande arbetsrättsliga villkor.¹⁷⁶

År 1999 kom en uppdatering av utstationeringslagen¹⁷⁷ för att anpassa den tyska lagen till det nya Utstationeringsdirektivet, som fastställde ett strikt kedjeansvar för alla entreprenörer i en underleverantörskedja. Varje entreprenör, dennes underentreprenör eller dennes egna underentreprenör kunde åläggas ansvar genom att en utstationerad arbetstagare kunde kräva obetald lön eller särskilda avgifter från de alla. Alla entreprenörer i kedjan ovanför den egna arbetsgivaren kunde åläggas ansvar.¹⁷⁸ Vidare fanns det avsaknad av krav på domstolsförfarande mot den direkta arbetsgivaren för att kunna nå de andra entreprenörerna i kedjan. Grunden för strikt och ovillkorligt kedjeansvar hade cementerats, men enbart inom byggsektorn.¹⁷⁹

Kritiker till det strikta ansvaret ansåg att det var ett ohållbart system, eftersom det kunde resultera i att tyska entreprenörer skulle, till exempel, kunna hållas ansvariga för att deras underleverantörer gått i konkurs. Detta trots att det är något som entreprenören har mycket svårt att kunna ha något direktinflytande över.¹⁸⁰ Ett villkorslöst kedjeansvar har blivit både omtvistat och juridiskt ifrågasatt med argumentet att det begränsar rätten att tillhandahålla tjänster¹⁸¹ men genom domslut har EU-domstolen slagit fast att arbetstagar skydd, genom till exempel löneskydd, är ett tvingande skäl av allmänintresse som kan motivera begränsningar av marknadens friheter.¹⁸²

I dagsläget omfattar kedjeansvaret nästan alla branscher i Tyskland.¹⁸³ Lagen om utstationerade arbetstagare, AEntG, fastställer ett tyskt kedjeansvar som ska tolkas som att den utstationerade arbetstagaren har möjlighet att hålla alla i kedjan ansvariga; inklusive huvudentreprenören, uppdragsgivaren (med undantag för uppdragsgivare som är fysiska personer) och förmedlarföretag eller kundföretag (gällande bemanningsföretag).¹⁸⁴

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Se AEntG 1999; översynen år 1999 syftade till att anpassa den tyska lagen om utstationerade arbetstagare till Utstationeringsdirektivet.

¹⁷⁸ Bogoeski, s. 7-8.

¹⁷⁹ Ibid, s. 8.

¹⁸⁰ Ibid, med vidare hänvisning till Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Dr. Irmgard Schwaetzer, Rainer Funke, Rainer Brüderle, weiterer Abgeordneter und der Fraktion der F.D.P., Drucksache 14/1885, Berlin 1999.

¹⁸¹ Art. 49 och 56, FEUF.

¹⁸² C-60/03, *Wolff & Müller GmbH & Co. KG och José Filipe Pereira Félix*.

¹⁸³ Bogoeski, s. 9.

¹⁸⁴ Ibid, med vidare hänvisning till § 14, AEntG.

7 Ansvar gällande utländska subventioner

7.1 Bakgrund

En ny EU-förordning, förordning 2022/2560 om utländska subventioner som snedvrider den inre marknaden (FUS) introducerades den 12 januari 2023. FUS möjliggör för Kommissionen att granska statsstöd från tredjeländer för att kunna tillgodose rättvis konkurrens inom EU med syfte att skapa ett harmoniserat sätt att hantera snedvridningar av den inre marknaden.¹⁸⁵ Förordningen ämnar skapa ett skydd för den inre marknaden samt den rättvisa och fria konkurrensen som finns däri, utan regleringen finns det en risk och en farhåga för att utländska subventioner kan, precis som förordningens titel föreslår, snedvrیدا konkurrensen på den inre marknaden.¹⁸⁶

I dagsläget kan företag få subventioner av medlemsländer inom EU, vilket leder till att de omfattas av unionens statsstödsregler. Reglerna har dock inte omfattat situationer då ett företag får subventioner från tredjeland. FUS syftar till att förändra sådana situationer och se till att Kommissionen även får granska företag som är verksamma på den inre marknaden och som fått utländska subventioner.¹⁸⁷

En utländsk subvention klassificeras som ett bidrag av ekonomisk karaktär som ett tredjeland direkt eller indirekt delger eller erbjuder ett företag på den inre marknaden som på denne marknad idkar ekonomisk aktivitet. Den utländska subventionen måste, i praktisk eller juridisk mening, vara avgränsad till ett eller flera företag eller branscher.¹⁸⁸

Situationer som ska träffas av förordningen är till exempel sådana då ett företag i en upphandling kunnat lämna anbud till lägre pris genom subventioner; något som skulle kunna utgöra en konkurrensfördel mot andra anbudsgivare vilket i sin tur snedvrider konkurrensen. Något som är viktigt att notera är att även om retroaktiv utredning kan utfärdas så kan de inte läggas till grund för ogiltigförklarande av redan ingångna avtal.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Art. 1, FUS.

¹⁸⁶ Skäl (35), FUS.

¹⁸⁷ COM(2021) 223 final, s. 2.

¹⁸⁸ Art. 3, FUS.

¹⁸⁹ Ibid.

7.2 Förfarande och kontakt med Kommissionen

Kommissionen kan, enligt FUS, få granskningstillgång till alla subventioner av utländsk karaktär, både genom direktanmälan samt på eget initiativ. Vid båda tillfällena gäller detta såväl stora företagsförvärv som offentliga upphandlingar, där de anmälningspliktiga ska falla över särskilda tröskelvärden och de på eget initiativ även inkluderar de som faller under dessa värden.¹⁹⁰

Tröskelvärdena som ställts upp är, som nämnt ovan, sådana att anmälningsplikt uppstår för utländska subventioner när en offentlig upphandling eller ett ramavtal uppgår till ett värde om minst 250 miljoner euro och anbudsgivaren har tilldelats ekonomiska bidrag på minst 4 miljoner euro. De ekonomiska bidragen ska härstamma från tredjeland eller tredjeländer och bidragen ska ha tilldelats under de senaste tre åren.¹⁹¹

Värt att notera är den utbredda inkludering som gjorts i FUS för vad som ska vara inräknat i definitionen av anbudsgivare. Förutom anbudsgivaren själv, det vill säga företaget som utgör den primära ekonomiska aktören, omfattar FUS även dennes dotterbolag, holdingbolag, leverantörer och främsta underleverantörer.¹⁹² Om någon av dessa aktörer någon gång, under de senaste tre åren, uppnått de ekonomiska tröskelvärdena för utländska subventioner utgör FUS en tvingande anmälningsplikt till den upphandlande myndigheten.¹⁹³

I skälen till förordningen förklaras kedjan av företag som måste granskas tillsammans med anbudsgivaren i samband med en offentlig upphandling bland annat med att leverantörer till den primära anbudsgivaren kan tillhandahålla denne med produkter eller tjänster som är centrala för kontraktet. Alternativt kan leverantörernas produkter eller tjänster motsvara en väsentlig del av kontraktets värde, vilket gör att det är av vikt att även dessa företag granskas och omfattas av anmälningsplikt.¹⁹⁴

Vad som definieras som väsentlig del av kontraktet fastslås vara delar som har stor eller särskild betydelse för kvaliteten av anbudet, till exempel utmärkande know-how, patent, teknik eller särskilt utbildad personal.

¹⁹⁰ Djurberg & Törngren (2023).

¹⁹¹ Art. 28, FUS.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Art. 28.1(b), FUS.

¹⁹⁴ Skäl (54), FUS.

Leverantören eller underleverantören ska alltså tillhandahålla med något som utgör en fördel för anbudsgivaren i upphandlingen, där särskild hänsyn ska tas om det är produkter eller tjänster som är nödvändiga för att anbudsgivaren ska kunna fullgöra stora delar av minst ett av de uppställda urvalskriterierna.¹⁹⁵

I situationer då anbudsgivaren inte uppnår tröskelvärdena nämnda ovan förefaller ändå en slags anmälningsplikt. Denne ska redovisa alla sina erhållna bidrag till den upphandlande myndigheten samt försäkra om att bidragen i fråga inte i infaller inom anmälningsplikten som stiftats ovan.¹⁹⁶ Därefter ska myndigheten meddela Kommissionen om anbudsgivarens uppgifter, något som ska ske utan dröjsmål.¹⁹⁷

7.3 Kommissionens granskande makt i FUS

Kommissionens granskningsförfarande skiljer sig åt beroende på om anmälan eller försäkran gäller ett företagsförvärv eller en offentlig upphandling, även om skillnaden är ringa. En kortare redogörelse för de två olika förfarandena görs nedan.

När Kommissionen ska granska ett företagsförvärv föreskriver FUS Kommissionen en kort granskningstid om 25 arbetsdagar för att besluta om en fördjupad utredning måste göras, detta från och med att den kompletta anmälan inkommit. Om beslut tas att en sådan utredning måste tilltas måste denna utföras inom 90 dagar.¹⁹⁸ Under denna tid införs även en så kallad *standstill*, ett vanligt förekommande fenomen inom bolagsrätten. Vid en *standstill* måste det anmälningspliktiga förvärvet invänta godkännande från Kommissionen innan förfarandet fortlöper.¹⁹⁹

Fortsättningsvis, när Kommissionen i stället ska granska en upphandling följer ett något skilt men ändå snarlikt förfarande. Granskningstiden för om fördjupad utredning ska göras gällande anmälan som inkommer rörande offentlig upphandling är 20 arbetsdagar, i stället för 25 som för företagsförvärv.²⁰⁰ Om fördjupad utredning inleds får denna inte pågå i mer än 110 arbetsdagar från och med den dag som en fullständig anmälan inkom

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Art. 29.1, FUS.

¹⁹⁷ Art. 29.1, FUS.

¹⁹⁸ Art. 24.1, FUS.

¹⁹⁹ Art. 24. Se även Depamphilis, s. 76.

²⁰⁰ Art. 30.2, FUS.

till Kommissionen.²⁰¹ I stället för en standstill fastställs ett förbud mot tilldelning vilket innebär att kontraktet som är föremål för upphandlingen inte får beviljas innan Kommissionen har gett sitt godkännande. Däremot får upphandlingen som sådan fortgå i övriga steg som inte är tilldelande av kontrakt.²⁰²

7.4 Kommissionens sanktioner och befogenheter i FUS

Precis som andra regulatoriska verk föreskriver FUS repressalier för de aktörer som inte agerar i enlighet med förordningens uppställda regler. Ifall företag underlåter sig att anmäla förvärv eller offentliga upphandlingar som är anmälningspliktiga kan dessa företag avkrävas böter eller viten enligt beslut från Kommissionen. Om företagen brister i de anmälningspliktiga förpliktelserna kan de beordras att betala böter om 10 % av sin omsättning från det föregående räkenskapsåret.²⁰³ Vid bristande samarbete med Kommissionen kan även bot om upp till 1 % av företagets omsättning från det föregående verksamhetsåret erläggas.²⁰⁴

Värt att notera är också att Kommissionen har befogenhet att vidta andra åtgärder än sanktioner ifall de skulle anse att en utländsk subvention snedvrider den inre marknads konkurrens. Ifall så skulle vara fallet har Kommissionen möjlighet att förbjuda företagsförvärv eller tilldelning av kontrakt.²⁰⁵ Kommissionen kan även förelägga andra åtaganden och åtgärder som förbättrar den snedvridna konkurrens som uppkommit på grund av de utländska subventionerna, något jag kort ska redogöra för nu.

Så kallade gottgörande åtgärder får enligt FUS ske för att lindra och återställa den snedvrida konkurrensen som uppstått på den inre marknaden på grund av utländsk subvention, oavsett om snedvridningen är potentiell eller faktisk.²⁰⁶ De gottgörande åtgärderna består av, men inte begränsat till, bland annat föreläggande om återbetalning av subventionen i fråga²⁰⁷, avyttring av särskilda tillgångar²⁰⁸, upplösning av koncentrationen²⁰⁹ eller erbjuda

²⁰¹ Art. 30.5, FUS.

²⁰² Art. 31.2, FUS.

²⁰³ Art. 26.3, FUS.

²⁰⁴ Art. 17.2, FUS.

²⁰⁵ Art. 25.2(c) och art. 31.2.

²⁰⁶ Art. 7.1, FUS.

²⁰⁷ Jämte ränta, se art. 7.4(h), FUS.

²⁰⁸ Art. 7.4(f), FUS.

²⁰⁹ Art. 7.4(g), FUS.

åtkomst till infrastruktur²¹⁰ som införskaffats med hjälp eller med stöd av utländska subventioner.²¹¹

²¹⁰ Exempel på sådan infrastruktur är till exempel forskningsanläggningar, produktionsmedel eller andra essentiella verksamheter.

²¹¹ Art. 7.4(a), FUS.

8 Analogidiskussion gällande ansvar och värdekedjor

8.1 Deldiskussion

I de föregående kapitlen, kapitel 2 till 7, har olika former av gällande rätt och modeller av EU-rätt förklarats, exemplifierats och granskats; alla med utgångspunkt i hur ansvar rör sig genom och mellan parter som träffas av de olika legala instrumenten och med syfte att identifiera olika former av kedjeansvar. För att kunna föra djupare diskussioner och analyser i uppsatsens sista kapitel kommer nu en deldiskussion av vad som framkommit hittills i uppsatsen göras.

De skilda rättsområdena har varit bland annat civilrätt, migrationsrätt och konkurrensrätt, och varje kapitel har hanterat vilt skilda fenomen inom juridiken. Däremot, det varje kapitel har gemensamt är just den gemensamma utgångspunkten i ansvar och hur respektive lagstiftning ålägger ansvar genom kedjekonstruktioner. I detta kapitel ämnar jag föra en analogidiskussion kring vad som uppkommit i föregående kapitel med utgångspunkt i tillskrivning av ansvar samt kedjefunktioner.

Det blir genom kartläggningen i föregående kapitel tydligt att värdekedjor redan existerar och fungerar i gällande rätt. Värdekedjorna kan ha olika funktion, olika syften och bevara olika skyddsintressen men det är ostridigt att de finns som ett hjälpmedel inom juridiken.

Att ansvar och härledningen av ansvar är juridiska koncept i ständig rörelse, vilket blir tydligt vid granskningen av till exempel ett instrument som PECL. PECL föreskriver att ansvar inte statiskt ligger hos en part i civilrätten utan parter handlingar, insikter och medvetande påverkar i allra högsta grad vem och hur en part ska hållas ansvarig. Står en part enbart till ansvar för de egna handlingarna eller kan andra personers handlande resultera i tillskrivning av ansvar? Efter vad kapitel två till sex har illustrerat verkar det onekligen som att det sistnämnda ska besvaras jakande.

Inom EU finns det en strävan av att skapa ett multinationellt ekonomiskt system av rättvis konkurrens och transparens. I en alltmer globaliserad värld har denna sträva behövt ställas på sin spets när utrikeshandelsmetoder utvecklats som underminera grundprinciper inom unionen, till exempel

ömsesidig behandling. Allt eftersom EU utvecklas och marknaden internationaliseras belyses hål i den EU-rättsliga lagstiftningen där principerna inte åtföljs eller där det finns risk för undergrävande handlingar.

Nyssnämnda har visat sig särskilt påtryckande när det kommer till ämnet för i kapitel sju, utländska subventioner. FUS ämnar träffa situationer då företag mottar statsstöd från tredjeländer på ett sätt som snedvrider konkurrensen. Att inte reglera eller granska sådan aktivitet riskerar att underminera globala värdekedjor då en bristande granskning av sådana upphandlingar eller förvärv riskerar att, precis som förordningens titel föreskriver, snedvrider den inre marknads konkurrens.

Vid granskning av FUS som regulatoriskt instrument blir det anmärkningsvärt att notera att det även här finns en form av. Avgränsningen av vad som definieras som anbudsgivare vid en offentlig upphandling i FUS fastställer att det inte enbart gäller företaget som presenterar anbudet, utan en rad av andra aktörer som har förbindelser till det primära företaget inkluderas också. Det är bland annat dennes huvudleverantörer och huvudunderleverantörer som måste granskas gällande utländska subventioner från de senaste tre åren.

Genom bestämmelserna av FUS framstår det som klart att även en form av kedjeansvar etableras i förordningen. För att en anbudsgivare ska kunna tilldelas ett kontrakt i en offentlig upphandling i enlighet med förordningen måste denne, om tröskelvärdena uppnåtts, anmäla om utländska subventioner mottagits. Detta gäller inte bara den egna verksamheten utan företagen tvingas blicka utanför den egna verksamheten och mot sina dotterbolag, holdingbolag och huvudleverantörer och huvudunderleverantörer. I den regulatoriska värld som FUS skapat spelar det mindre roll om anbudsgivaren har ”rent mjöl i påsen”, om företagen de befinner sig i samma kedja med inte spelar enligt reglerna kommer kontraktet inte tilldelas dem och de kan även bli ansvariga för eventuella repressalier.

Den uppmärksamme och konkurrensrättskunniga kan ha noterat att Kommissionens granskningsförfarande i enlighet med FUS är snarlikt det förfarande som genomförs inom den konkurrensrättsliga granskningen av företagsförvärv. Det vore, med andra ord, inte en helt orimlig tanke att påstå det verkar finnas en vilja från Kommissionens sida att kontrollera och syna förfaranden av sådan karaktär som både FUS och konkurrensrätten reglerar.

Vidare synliggörs det i kapitlet om konkurrensrätt, kapitel fem, att det inte finns ett sätt att tillskriva en juridisk person ansvar; ansvar kan förflyttas genom kedjor både uppåt och nedåt, oavsett var ansvaret "härstammade" från. Genom målen från EU-domstolen, *Sumal* och *Goldman Sachs*, blir det tydligt att ansvar kan påvisas och tillskrivas från olika håll; såväl från ett moderbolag till ett dotterbolag som vice versa. Inom koncerner har EU-domstolen numera någorlunda fastställt att det inte är rekvisitet av att "utöva kontroll" som nu är kravet för att hållas ansvarig för annans handling, utan snarare påvisandet av en *länk* som är det essentiella. Det är inte enbart rösträtter eller ägande, utan även länken mellan bolagen som blir essentiellt; på ett vis som för tankarna vidare till det som vi numera känner som kedjeansvar.²¹²

Porters position rörande en alltför lång eller utbredd värdekedja gör det svårt att faktiskt använda värdekedjan på rätt sätt ekas i Utstationeringsdirektivet. I Utstationeringsdirektivet etableras det att ju längre en entreprenörskedja är, desto svårare är det att fastställa avtalsmässiga relationer och därigenom även att fastställa hur ansvar ska härledas. Porters tankar kring värdekedja reflekteras tydligt genom denna sfär och för tankarna vidare till en aspekt om rättssäkerhet.

Rättssäkerhet är även en aspekt som uttryckligen nämns i Sanktionsdirektivet, särskilt i relation till värdekedja som juridiskt verktyg. Direktivet i fråga har en tydlig avgränsning i förhållande till värdekedjan och vilket ansvar som kan utvinnas eller förflyttas genom den. Som tidigare nämnt begränsas kedjeansvaret i Sanktionsdirektivet, en entreprenör som uppfyllt nationella skyldigheter av kontrollåtgärder ska inte åläggas ansvar. En sådan gränsdragning och avgränsning har gjorts just med hänvisning till rättssäkerheten för entreprenörer i fråga.

Det förefaller sig som tydligt att rättssäkerheten, ansvar och ansvar genom värdekedjor är tätt sammanflätade och existerar som nära besläktade juridiska begrepp. Att härleda och tillskriva en person ett ansvar genom värdekedja, och därmed genom dennes handlingar och kontrollmöjligheter, verkar onekligen utgöra ett effektivt sätt att skapa en miljö av tillbörlig aktsamhet men en sådan juridisk situation måste samtidigt kompletteras av överskådlighet och rättssäkerhet. Det som inom förmögenhetsrätten är känt

²¹² Viktigt här att notera är att solidariskt ansvar, som *Sumal* och *Goldman Sachs* behandlade, och principalansvar, som till exempel PECL berör, inte är synonyma begrepp. Däremot är det intressant för denna analogidiskussion att se påvisandet av ansvar i olika aspekter i olika rättsområden.

som *compliance*²¹³ kan få ett kraftfullt verktyg i kedjeansvar men en förutsättning för detta måste anses vara förmågan för personerna i fråga att planera sin verksamhet för att ansvar ska kunna åläggas rätt person.

²¹³ Med begreppet *compliance* menas efterrättelse av regelverk inom näringslivet eller i samhället. Reglerna kan vara såväl gällande rätt som interna principer eller riktlinjer.

9 Tillskrivning av ansvar i CSDD

9.1 Ett direktivförslag blir till

Kommissionen publicerade sitt förslag till CSDD den 23 februari 2022. CSDD kräver att de företag som träffas av direktivförslaget måste se till sin påverkan på miljön och mänskliga rättigheter. Gällande miljön avser det till exempel utsläpp av växthusgaser, föroreningar och negativ påverkan på biologisk mångfald eller ekosystem. När det gäller negativ påverkan på mänskliga rättigheter kan det till exempel gälla barn- och tvångsarbete, exploatering av arbetstagare och otillräcklig trygghet eller säkerhet på arbetsplatsen.²¹⁴

Direktivförslaget föreskriver ett utökat ansvarstagande för företagen inom ramen för CSDD:s tillämpningsområde. Ansvaret sträcker sig utöver företagets egen verksamhet och omfattar även företagens potentiella dotterbolag och därtill eventuella värdekedjor.²¹⁵ CSDD har konstruerats som en del av EU:s övergång till en klimatneutral och grön ekonomi i samband med den Gröna Givens samt för att uppnå FN:s mål för hållbarhetsutveckling.²¹⁶ Direktivförslaget syftar till att företag på marknaden ska agera på ett sätt som kräver ansvar för sina processer och verksamheter för att mildra negativa effekter för mänskliga rättigheter och negativa miljöeffekter.²¹⁷

CSDD är inte det första i sitt slag, utan direktivförslaget är grundat på redan existerande, frivilliga standarder gällande ansvarsfullt företagande²¹⁸; standarder som företag kunnat dra sig till nytta av för att kunna identifiera risker i sina värdekedjor och gynnas av konkurrensfördelar för sitt hållbart agerande.²¹⁹ Kommissionen uppmärksammar i sitt förslag att vissa EU-företag redan har använt sig av *diligence* i sin värdekedja genom sådana frivilliga standarder för att kartlägga risker.²²⁰

²¹⁴ COM(2022) 71 final, s. 3.

²¹⁵ Art. 1.1(a), CSDD.

²¹⁶ COM(2022) 71 final, s. 1.

²¹⁷ Art. 1, CSDD

²¹⁸ Se t.ex. Förenta nationernas vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter,; genomförande av Förenta nationernas ram för att ”skydda, respektera och åtgärda” (2011)

OECD:s riktlinjer för multinationella företag (2011).

²¹⁹ COM(2022) 71 final, s. 2.

²²⁰ Ibid.

Däremot anser Kommissionen inte att de frivilliga standarderna har lett till tillräckliga förbättringar, vilket i sin tur har resulterat i ”externa negativa effekter av produktionen och konsumtionen inom EU”²²¹. Det, menar Kommissionen, har kunnat identifierats såväl inom som utanför unionen.²²² Sådana brister och negativa handlingar har lett till en ökad risk för att EU-företag förknippas med *badwill*, samt att företagen inte gör vad de kan mänskliga rättigheter och klimatet.²²³

För att se till att den privata sektorn gör vad de kan för att nå de globala målen och följa internationella konventioner har ett antal medlemsstater redan, eller kommer inom kort, introducera nationell lagstiftning på samma område som CSDD; alltså någon form av regulatoriskt verk som reglerar tillbörlig aktsamhet gällande klimat och/eller mänskliga rättigheter.²²⁴ Däremot innebär individuell lagstiftning en viss risk för fragmentering av EU:s rättskatalog samt ett potentiellt hot mot ett enhetligt europeiskt ramverk.²²⁵

Ett flertal olika lagstiftningar på medlemsstatsnivå kan leda till en undergrävning av rättssäkerheten samt möjligheten att överskåda eller planera sin verksamhet på den inre marknaden. Om 27 olika lagstiftningar om tillbörlig aktsamhet från varje medlemsstat instiftas finns det risk för olika villkor för företagen som är verksamma på samma inre marknad.²²⁶ För att mildra denna eventuella fragmentering samt öka möjligheten för rättvisa konkurrensförhållanden för företag framhölls i stället en unionslagstiftning, ett direktiv, som ett bättre alternativ till individuell lagstiftning på medlemsstatsnivå.²²⁷

9.2 CSDD:s bakgrund i existerande juridiska instrument

Konstruktionen bakom CSDD är, som tidigare nämnt, inte sprunget ur tunna luften utan instrumentet är uppbyggt av redan existerande juridiska verk.

²²¹ Ibid.

²²² Ibid.

²²³ Ibid.

²²⁴ Se till exempel Frankrike (*Loi relative au devoir de vigilance*, 2017) och Tyskland (*Sorgfaltspflichtengesetz*, 2021), båda länderna har infört övergripande lag om tillbörlig aktsamhet. Nederländerna planerar att införa en liknande lag inom snart framtid och har redan infört en särskild lag om barnarbete (*Wet zorgplicht kinderarbeidm*, 2019).

²²⁵ COM(2022) 71 final, s. 3.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Ibid.

OECD:s riktlinjer för multinationella företag (OECD:s riktlinjer) utgör till stor del en grundpelare i CSDD.²²⁸ Flertalet revideringar har skett av OECD:s riktlinjer sedan de antogs år 1976 men kärninnehållet har förblivit detsamma, nämligen att OECD:s riktlinjer utgör gemensamma råd från olika regeringar till multinationella företag om hur de bör agera i sina verksamheter på ett ansvarsfullt sätt; något som ska gälla oavsett var i världen företagen agerar.²²⁹

OECD:s riktlinjer fastställer att företag bör respektera inhemska lagar men ifall att inhemska lagar inte är förenliga med riktlinjerna i sig bör företagen på egen hand sträva efter att respektera OECD:s riktlinjer; utan att det handlandet strider mot den inhemska lagen.²³⁰

De regeringar som är anslutna till OECD:s riktlinjer har åtagit sig att stödja instrumentet genom att upprätta en nationell kontaktpunkt (NKP) som har viss tillsyn över, informerar om och främjar tillämpningen av riktlinjerna. Det görs genom att ge rekommendationer och fungera som medlare mellan de olika parterna.²³¹ Genom NKP kan aktörer anmäla och rapportera företag som aktörerna anser överträtt OECD:s riktlinjer. NKP har ingen möjlighet att överpröva beslut tagna av domstol men kan däremot agera som medlare mellan olika parter samt rådgöra i ageranden och situationer.²³²

Det stipuleras i OECD:s riktlinjer att företagen som träffas av instrumentet bör respektera mänskliga rättigheter, bidra till hållbar utveckling, avstå från otillbörlig inblandning i lokalpolitisk verksamhet, samt inte vidta några repressalier mot eventuella arbetstagare som rapporterar lagstridiga metoder, riktlinjeöverträdelser eller företagspolicybrott.²³³

Genom en användning av due diligence kan företagen undvika potentiell inblandning i negativ påverkan av material som omfattas av OECD:s riktlinjer, både gällande den egna verksamheten och sina affärskontakter men även i sin leverantörskedja. Företagen som träffas uppmuntras att använda due diligence på flertalet områden, bland annat gällande mänskliga rättigheter och miljö.²³⁴

²²⁸ Skäl 6, 12 och 16, CSDD.

²²⁹ OECD:s riktlinjer för multinationella företag, s. 4.

²³⁰ Ibid, s. 6.

²³¹ Ibid, s. 39.

²³² Procedurregler för den svenska Nationella Kontaktpunkten, s. 2.

²³³ Ibid, s. 7 f.

²³⁴ Ibid.

I OECD:s riktlinjer stiftas inte enbart allmänna riktlinjer utan också riktlinjer som är specifika för olika sektorer. De sektorsspecifika riktlinjer speglas i CSDD där ett antal risksektorer identifieras och Kommissionen uttrycker i direktivförslaget att den krets som definieras i CSDD delvis härstammar från OECD.²³⁵

9.3 CSDD:s tillämpningsområde

Tillämpningsområdet för CSDD styrs i huvudsak av begreppet ”företag” och direktivförslagets räckvidd inkluderar såväl företag som är bildade enligt lagstiftning i en medlemsstat som tredjeland.²³⁶ Definitionen för företag har i CSDD fått en mycket bred och omfattande innebörd, en stor andel (för att inte säga en majoritet) av olika typer av juridiska personer inkluderas i betydelsen.²³⁷ Vidare innehåller direktivförslaget även en mycket omfattande förteckning av finansiella företag som omfattas ”oavsett juridisk form”²³⁸. Bland annat innefattas banker, försäkringsbolag, fondförvaltare och värdepappersföretag. En stor majoritet av EU:s långivare kommer med andra ord att falla inom CSDD:s tillämpningsområde, oavsett vilken typ av finansiellt företag de är eller vad de förvaltar.²³⁹

För att klargöra de olika gränsvärden som fastställts i direktivförslaget för de olika företagen som kommer att träffas av CSDD följer nedan en kartläggning av de olika grupper som faller inom direktivförslagets tillämpningsområde.

9.3.1 Närmare förteckning av företagen som omfattas av direktivförslaget

Inom ramen för CSDD går det att urskilja tre olika grupper för företag att falla inom för att träffas av direktivförslaget. En redogörelse av grupperna följer nedan.²⁴⁰

²³⁵ COM(2022) 71 final, s. 16.

²³⁶ Art. 2, CSDD.

²³⁷ Art. 3(a) *i-iii*, CSDD.

²³⁸ Art. (3)(a) *iv*, CSDD.

²³⁹ *Ibid.*

²⁴⁰ Läsaren bör uppmärksamma att följande siffror utgår från Kommissionens förslag, alltså COM(2022) 71 final. Se kapitel 1.3.1 för kort anförande om JURI:s senaste omröstning och förslag.

- Grupp 1 utgörs av alla EU-företag²⁴¹ som, i genomsnitt, har mer än 500 anställda samt en global nettoomsättning om minst 150 miljoner EUR. Den globala nettoomsättningen ska ha nått nivån om minst 150 miljoner EUR under det förgående räkenskapsåret då årsredovisning måste ha upprättats.²⁴²
- Grupp 2 utgörs av alla andra EU-företag som inte uppnår kraven i Grupp 1 men som, i genomsnitt, har mer än 250 anställda samt en global nettoomsättning om minst 40 miljoner EUR, så länge 50 procent eller mer av den nettoomsättning genererades inom en eller flera av utpekade sektorer.²⁴³ De utpekade sektorerna är de som tillverkar eller producerar:
 - Textil, läder och likartade produkter; däribland innefattande skodon. Sektorer av sådant slag inkluderar även partihandel med de utpekade materialen.²⁴⁴
 - Vattenbruk (inklusive fiske), jordbruk och skogsbruk. Även livsmedelstillverkning och partihandel inom sektorerna, till exempel med levande djur, dryck eller trä räknas till sektorn.²⁴⁵
 - Utvinning av mineraler, oavsett utvinningsplats. Utvinningen i fråga inkluderar bland annat, men inte uteslutande, råolja, kol och naturgas. Att tillverka basmetallprodukter inkluderas även, samt övriga icke-metallistiska produkter och metallvaror; med undantag för utrustning och maskiner. Vidare är partihandel inkluderat inom nämnd sektor.²⁴⁶

Värt att uppmärksamma är att den finansiella sektorn inte faller in i Grupp 2 vilket leder till att de finansiella tjänsteföretag som inte omfattas av Grupp 1 faller utanför CSDD:s tillämpningsområde.

- Grupp 3 omfattar tredjelandsföretag som är verksamma i EU med omsättningströskelvärden som faller in inom såväl Grupp 1 som Grupp 2. Däremot är nettoomsättningen baserad på den omsättning

²⁴¹ Med EU-företag menas företag som bildats i enlighet med en medlemsstats lagstiftning.

²⁴² Art. 2.1(a), CSDD.

²⁴³ Art. 2.1(b), CSDD.

²⁴⁴ Art. 2.1(b) *i*, CSDD.

²⁴⁵ Art. 2.1(b) *ii*, CSDD.

²⁴⁶ Art. 2.1(b) *iii*, CSDD.

som genererats inom unionen i stället för globalt.²⁴⁷ Inom ramen för Grupp 3 finns det inga riktlinjer för antalet anställda tredjelandsföretag minst måste inneha.

Kommissionen har beräknat att cirka 13 000 EU-företag, alltså de som ingår i Grupp 1 och 2, kommer att falla inom direktivförslagets tillämpningsområde och cirka 4 000 tredjelandsföretag, Grupp 3.²⁴⁸ Ett flertal av de 13 000 EU-företag som kommer att omfattas kommer vara dotterbolag till multinationella företag som har sitt säte i USA eller Storbritannien. Även ett stort antal av de 4 000 tredjelandsföretag som berörs uppger Kommissionen vara amerikanska bolag, samt ett antal brittiska.²⁴⁹

Små och medelstora företag (SME:s²⁵⁰) faller inte direkt inom direktivförslagets tillämpningsområde men sannolikt kommer de indirekt att omfattas och påverkas. De som har en etablerad affärsrelation med SME:s kommer ställa krav på dem inom ramen för deras egen verksamhet och due diligence. I samband med att SME:s kommer ingå i större bolagsvärdekedjor kommer således även de påverkas av CSDD.²⁵¹

9.4 Kraven på företagen

Eftersom det nu klargjorts genom förgående kapitel vilka företag som kommer att omfattas av CSDD är det därför av värde att identifiera vad för slags krav de företagen kommer att ställas inför av direktivförslaget. För att tydliggöra det och kartlägga vilka krav som kommer bli aktualiserade mot företagen följer nedan en redogörelse för kraven som kan utläsas i direktivförslaget.

Den huvudsakliga delen av direktivförslaget som lagstiftning stiftas i dess första artikel där det fastställs regler:

”(a) om skyldigheter för företag vad gäller faktiska och potentiella negativa effekter för mänskliga rättigheter och negativa miljöeffekter, med avseende på företagens egen verksamhet, deras dotterbolags verksamhet och den verksamhet

²⁴⁷ Art. 2.2(a)-(b), CSDD.

²⁴⁸ COM(2022) 71 final, s. 17.

²⁴⁹ Yonge (2022), s. 37.

²⁵⁰ Den engelska förkortningen för Small and Medium-sized Enterprises är sedvanlig att använda, även på svenska.

²⁵¹ Yonge (2022), s. 37.

i värdekedjan som utförs av enheter med vilka företaget har en etablerad affärsförbindelse, och

(b) om ansvar för åsidosättande av de skyldigheter som nämns ovan.”²⁵²

Direktivets syfte stipuleras just till att vara att garantera att företag som bedriver verksamhet på den inre marknaden ser till den hållbara utvecklingen samt bidrar till en hållbarhetsomställning. Omställningen i fråga ska såväl vara gentemot ekonomier som samhällen och ska göras genom identifikation, förebyggande och begräsning, samt att hämma och reducera de potentiella eller faktiskt negativa effekterna gällande mänskliga rättigheter och miljö.²⁵³

9.4.1 Vad utgör en negativ effekt?

Det är alltså fastställt att företagen ska reglera sina skyldigheter gällande faktiskt och potentiella negativa effekter för mänskliga rättigheter och miljö. För att förstå den verkliga innebörden av en sådan reglering är det självklart av vikt att kartlägga vad en sådan inverkan faktiskt innebär.

Vad gäller faktiska eller negativa effekter för mänskliga rättigheter definieras det genom hänvisning till den påverkan på skyddsintressen som följer av en kränkning av någon av de rättigheter eller förbud som förtecknas i bilagan till CSDD.²⁵⁴ Bilagan är mycket omfattande och innehåller 21 olika kategorier, till exempel barnarbete, tvångsarbete, exploatering av arbetstagare och människohandel.²⁵⁵

Skyddet för mänskliga rättigheter hittas i bilagans del I och stiftar de internationella avtal och överenskommelser som berör de mänskliga rättigheter. Det som stiftas i del I är det grundskydd som finns för mänskliga rättigheter internationellt. Trots att alla EU:s medlemsstater är det, så är EU själv inte part i FN. Genom folkrättshänvisningarna i FEU²⁵⁶ placeras FN-

²⁵² Art. 1.1(a)-(b), CSDD.

²⁵³ Se till exempel skäl (14), CSDD.

²⁵⁴ Art. 3(c), CSDD.

²⁵⁵ Del 1, bilaga till CSDD.

²⁵⁶ Art. 2.5 FEUF och 21.1 FEU. Artiklarna stiftar att unionen har viss befogenhet att bistå och befrämja medlemsstaters åtaganden, samt att i internationella sammanhang ska unionen utgå från de egna principerna samt verka för att de ska genomsyra den globala arenan; till exempel respekt för principerna i Förenta nationernas stadga och folkrätten.

stadgan och dess konventioner i en unik EU-rättslig position.²⁵⁷ Genom praxis från EU-domstolen eller annan EU-lagstiftning har unionen förbindelser och anknytning till majoriteten av de internationella konventioner som nämns i CSDD:s bilaga.²⁵⁸

Negativ miljöpåverkan definieras med hänvisning till den negativa miljöpåverkan som följer av en överträdelse eller en skyldighet som stiftats av internationella miljökonventioner. Konventionerna i fråga förtecknas, precis som gällande mänskliga rättigheter, i bilagan. Konventionerna behandlar bland annat biologisk mångfald, avfallshantering, export och import av farligt avfall, samt utarmning av ozonskiktet.²⁵⁹ Nämnvärt är att negativa klimateffekter inte är en del av förteckningen.

Precis som gällande de konventioner som räknas till de mänskliga rättigheterna så gäller detsamma för miljökonventionerna som stiftas i del II i bilagan. Det är däremot viktigt att anmärka på att de potentiellt eller faktiska negativa effekter på miljön i enlighet med CSDD hamnar i en annan juridisk position än vad de om de mänskliga rättigheterna gör eftersom EU har delad kompetens med medlemsstaterna på området för miljö.²⁶⁰ På grund av detta kan EU själv bli part i internationella avtal gällande miljörätten, något som illustreras genom att EU är part i alla överenskommelser som återfinns i del II av bilagan.²⁶¹

9.4.2 Värdekedja och due diligence i CSDD

Genom CSDD kommer företagen som träffas av direktivet bli skyldiga att genomföra due diligence prövningar av mänskliga rättigheter och miljöpåverkan, något som fastställs genom artikel 4 i direktivförslaget.

²⁵⁷ Viktigt att notera är dock att unionsrätten kan gå framför FN-stadgan ifall EU-rätten tilldelar ett bättre eller starkare skydd än vad FN-stadgan kan, se till exempel C-584/10 P, *Kommissionen m.fl. v. Kadi*.

²⁵⁸ Bland annat men inte enbart:

- FN:s internationella konvention om medborgliga och politiska rättigheter har fastslagits av EU-domstolen att ingå som ett internationellt skydd för mänskliga rättigheterna som EU-domstolen ska ta iaktta vid applicerande av EU-rättens allmänna principer, detta genom C-374/87, *Orkem v. Kommissionen*, p. 31.
- FN:s konvention om barnets rättigheter har genom C-540/03, *Parlamentet v. rådet* getts ställning av att vara en konvention EU-domstolen ska beakta vid tillämpande av de allmänna principerna.

²⁵⁹ Del 2, bilaga till CSDD.

²⁶⁰ Art. 4, FEUF.

²⁶¹ Några av avtalen har rådet ingått medan andra har integrerats i EU-rätten genom lagstiftning. Exempel på internationella överenskommelser som utgör gällande EU-rätt är Rotterdamkonventionen, Baselkonventionen och Wienkonventionen.

Artikel 4 föreskriver att företagen måste visa tillbörlig aktsamhet, utföra *due diligence*, i enlighet med de nästföljande artiklarna, artiklarna 5–11.²⁶²

I artikel 6 stiftas just skyldigheten att identifiera faktiska och potentiella negativa effekter, både på grund av företagets egen verksamhet, dess dotterbolags verksamhet och även deras värdekedjor och etablerade affärsförbindelser.²⁶³ Värdekedja definieras brett i direktivförslaget och omfattar ett företags produktion av varor eller tillhandahållande av tjänster, inklusive utvecklingen av produkten eller tjänsten, samt användningen eller avyttringen av produkten. Även den relaterade verksamheten i företagets etablerade affärsrelationer i både tidigare och senare led.²⁶⁴ Således måste värdekedja inom ramen för direktivförslaget förstås som ett begrepp som täcker ett brett spektrum.

Företag som träffas av direktivet kommer vara tvungna att blicka inåt och runt om sig för att se till vilka negativa effekter som kan förekomma i sin värdekedja. Exakt hur långt värdekedjan sträcker sig är ännu inte helt kartlagt men värdekedjan spelar en stor regulatorisk roll i CSDD. Inräknat görs den egna verksamheten, dotterbolags verksamheter och de etablerade affärsförbindelser som företaget i fråga har. Företagen måste iaktta tillbörlig aktsamhet gällande nyss nämnda värdekedja och ansvar tillkommer för hela ens värdekedja.²⁶⁵

De verksamheter som är del av produktioner eller tjänster för ett företag bör ses som del av värdekedjan. Det gäller såväl direkta som indirekta affärsförbindelser och flertalet led.²⁶⁶ Hushåll och fysiska personer som inte är en del av verksamheten yrkesmässigt bör inte räknas som en del av värdekedjan.²⁶⁷

De måste genomföra en integrering av *due diligence* prövningar i sina policys, inklusive en uppförandekod för anställda och dotterbolag.²⁶⁸ Vidare måste de även, som tidigare nämnt, identifiera faktiska eller potentiella negativa

²⁶² Art. 4, CSDD.

²⁶³ Art. 6, CSDD.

²⁶⁴ Art. 3(g), CSDD.

²⁶⁵ COM(2022) 71 final, s. 25. Se även

²⁶⁶ Skäl (18), CSDD.

²⁶⁷ Skäl (19), CSDD.

²⁶⁸ Art. 5, CSDD.

konsekvenser för mänskliga rättigheter och miljö; samt förebygga och minska de negativa konsekvenserna.²⁶⁹

Företagen som träffas av CSDD tillskrivs ansvar för att peka ut och kartlägga såväl potentiella som faktiska negativa effekter på miljön och för mänskliga rättigheter. Detta ansvarskrav åläggs företagen själva men också de potentiellt och faktiska negativa effekter som härstammar från deras dotterbolags verksamhet samt de förbindelser de har med andra företag som räknas som etablerade affärsförbindelser.²⁷⁰

Om CSDD blir gällande EU-rätt i sin nuvarande form skulle inte internationella avtal och överenskommelser som ingåtts mellan stater bli tvingande för företagen att följa, däremot kommer företagen bli skyldiga att möta de potentiella och faktiska negativa effekter som de orsakar eller bidrar till. De kommer att behöva vidta åtgärder för att förhindra och avvärja eller i vart fall begränsa de negativa effekterna. Åtgärderna i fråga ska vara av lämplig karaktär och genomlysas företagets värdekedjor.²⁷¹

I direktivförslaget utgår konstruktionen från två olika koncept, nämligen det som benämns som *obligation of means* och *avståndstagande*. Gällande *obligation of means* behandlar det företagets skyldigheter att skapa och verkställa insatser med due diligence för den egna verksamheten, dotterbolagens verksamhet samt alla affärsförbindelser som kan klassificeras som direkta eller indirekta. Detta ska göras genomgående i värdekedjan. *Obligation of means* stiftar att de mest pressande skyldigheterna ska vara sådana avseende medlen.²⁷²

CSDD ställer inga krav på att företag ska säkerställa att negativa effekter aldrig uppstår eller att företagen går till oskäligen långa åtgärder för att stoppa effekterna. I stället stiftar CSDD, genom *obligation of means*, att de huvudsakliga och mest trängande skyldigheterna blir hanterade, för företaget, genom lämpliga åtgärder. I varje specifikt fall ska företaget se till att de och dess värdekedja reducerar och motverkar negativa effekter utefter vad som kan anses vara lämpligt i det fallet.²⁷³ För att bedöma vad som utgör en

²⁶⁹ Art. 6, CSDD.

²⁷⁰ Art. 6, CSDD.

²⁷¹ Art. 7 – 8, CSDD.

²⁷² Skäl 15, CSDD.

²⁷³ Ibid.

lämplig åtgärd i enlighet med obligation of means bör de olika aspekterna för företaget i fråga tas i beaktning.²⁷⁴

Gällande avståndstagande slås det fast i CSDD att företag bör, i enlighet med internationella standarder, visa hänsyn för de som påverkas när åtgärder införlivas för att förhindra negativa effekter. Att avsluta en affärsförbindelse med en part i värdekedjan för att det sker negativa effekter i verksamheter däri utgör inte nödvändigtvis den bästa lösningen; de negativa effekterna kan i stället förvärras. Ett avståndstagande av detta slag ska alltså utgöra undantagsfall.²⁷⁵

Ett tydligt exempel på detta är följande. Ifall barnarbete upptäcks genom due diligence av ett företags värdekedja måste åtgärderna som tas för att minimera eller förhindra de negativa effekterna av barnarbetet övervägas noga. Ett avslutande av den affärsförbindelse som företaget har där barnarbetet förekommer innebär inte nödvändigtvis det bästa för barnet, ett avståndstagande skulle potentiellt kunna leda till en ännu allvarligare kränkning av barnets rättigheter. Därför måste varje due diligence och åtgärderna som tas på grund av det övervägas noga och betraktas ur en situationsmässig lins.²⁷⁶

²⁷⁴ Exempel på sådana aspekter är hur företagets värdekedja ser ut, vilken sektor de tillhör samt vilket geografiskt område företagen är verksamma i. Även företagets position i förhållande till de andra i värdekedjan och vilken typ av påverkan de kan bedriva inom kedjan ska beaktas.

²⁷⁵ Skäl 22, CSDD.

²⁷⁶ Ibid.

10 Analys

10.1 Värdekedjor och gällande EU-rätt

Kedjeansvar förekommer inom flertalet områden för EU-rätten, både uppenbart i skrift samt kontextuellt genom domslut, förarbeten eller artiklar. En sådan kartläggning blir viktig för att kunna påvisa värdekedjeregleringens existens i gällande EU-rätt, samt för att kunna föra en diskussion och framtidsspaning av CSDD.

Sedan professorn Michael E. Porter myntade begreppet värdekedja som ett ekonomiskt begrepp har det förekommit på flertalet ställen inom juridiken, inte minst inom EU-rätt. Begreppet har dock inte någon enhetlig eller unionsgemensam juridisk definition utan dess definition härstammar från sina begreppsliga rötter; ekonomin och affärsstrategi.

Trots det står det som klart att begreppet idag används inom flertalet EU-rättsliga lagstiftningar på olika rättsområden för att reglera ansvar, hur ansvar tillskrivs och som ett instrument för att se till olika skyddsintressen. Eftersom kedjeansvar inte har någon direkt juridisk definition är det inte sedvanligt att det återfinns i den skrivna lagen, däremot går det med relativ klarhet upptäcka mekanismen genom flertalet olika rättsområden.

Någon slags grundtanke till ansvar och härledningen av det hittas i den romarrätt som uppsatsen illustrerat genom bland annat PECL och Unidroit Principles i kapitel 3. Det finns med andra ord en idé i gemensamma principer för EU-rätten att ansvar inte ligger fast hos den part som fysiskt utför en handling. I stället verkar det som att den som är kopplad till handlingen, eller idén bakom handlingen, kan också vara någon att hålla ansvarig för handlingens utfall.

I Sanktionsdirektivet, det migrationsrättsliga direktivet som reglerar repressalier mot arbetsgivare som olagligt anställer tredjelandsmedborgare på den inre marknaden, förekommer det uttryckligen ett kedjeansvar i direktivet. Det utvecklas i detalj i Kommissionens meddelande till Europaparlamentet och Rådet om tillämpningen av Sanktionsdirektivet. Här stiftas ansvar genom kedjor på sådant sätt att alla arbetsgivare som befinner sig i kedjan kan hållas ansvariga för de ekonomiska repressalier som kan utställas genom Sanktionsdirektivets artiklar.

Eftersom det fastställts att direktivet åsyftar till att förhindra odokumenterad invandring för att skydda den inre marknaden, den europeiska arbetsrätten samt för att förhindra exploatering av arbetstagare har kedjeansvaret en stor roll i åläggande av ansvar på mer än ett sätt. Genom kedjeansvaret, där oavsett vem som är huvudentreprenör kan hållas ekonomiskt ansvarig, skapas möjlighet att kunna tillskriva alla som befinner sig i arbetsgivarens kedja ansvar.

Åläggandet av ansvar i Sanktionsdirektivet begränsas av en due diligence artikel som fastslår att om en entreprenör uppfyllt de kontrollkrav som kan anses rimliga ska denne inte omfattas av kedjeansvaret stiftat ovan. Om entreprenören utfört lämpliga kontroller, alltså utfört sin due diligence, måste denne anses vara fri från ansvar.

Ett strikt ansvar utan reson måste antas inte vara något lagstiftaren eftersträvar, varför hänvisning till anledningen bakom den begränsande bestämmelsen är rättssäkerhet. Att använda sig av värdekedjeansvar på det sätt som Sanktionsdirektivet gör blir i min mening ett effektivt sätt att tillskriva ansvar men ifall det inte finns en begränsning av till vilken utsträckning kedjan kan sträcka sig riskerar rättssäkerheten bli lidande.

Ett rättsområde där kedjeansvar inte nämns så explicit som det görs i Sanktionsdirektivet, är området för konkurrensrätten. Även om uppsatsen inte redogjort för någon konkurrensrättslig lagstiftning som reglerar ansvar genom värdekedja vill jag ändå påvisa att det, eller åtminstone tanken av något liknande, går att återfinna i praxis. Värdekedjor är inte beroende av vem som är början eller slutet i kedjan, vem som är högst upp eller längst ned, utan ansvar kan röra sig genom kedjan och dess aktörer på ett relativt fritt sett. En sådan rörelse av ansvar anser jag illustreras genom målen *Sumal* och *Goldman Sachs*.

Utstationeringsdirektivet blir särskilt intressant när det kommer till värdekedjereglering. Direktivets syfte är att skapa balans i gränsöverskridande arbetsgivar-situationer samt att se till skyddet av arbetstagaren; både socialt och rättsligt. Det har angetts att den inre marknaden har brustit i sitt skydd varför effektiviteten av direktivets värdekedja kan ifrågasättas.

Av samtliga lagstiftningar som behandlats i denna uppsats är Utstationeringsdirektivet det med minst hänvisning till kedjeansvar. Det är i den tyska rätten, som både varit och är idag, en inspirationskälla till

utstationering som stiftar uttryckliga regler kring kedjeansvar. Genom det hittas leverantörsansvar som går att identifiera på flertalet ställen inom juridiken; både inom hard law och soft law. Även här lyfts exemplet av friskrivning från strikt ansvar genom due diligence, kontroll eller tillbörlig aktsamhet. Om en leverantör är aktsam, om den kontrollerar villkoren och utför sin due diligence ska denne som regel inte hållas ansvarig för negativa effekter vid utstationering av arbetstagare.

Även i FUS fastslås ett ansvar i rörelse, på liknande sätt som i definitionen av värdekedjan. Förordningen erkänner att en snedvridning av marknaden kan ske även om det inte är anbudsgivaren själv som mottagit en ekonomisk subvention från tredjeland; subventionen och företaget som mottagit den blir en del av något större. Särskilt tryckande blir det om leverantören eller företaget motsvarar en väsentlig del av kontraktet så som know-how eller utbildad personal, inte olikt hur Porter beskrev värdeskapande aktiviteter i kedjan. Varje del blir essentiell och varje del kan påverka; därigenom blir det inte heller orimligt att anta att varje del kan hållas ansvarig.

10.2 Utvärdering av CSDD i ljuset av gällande rätt

Det som blir tydligt vid åskådningen av CSDD i jämförelse med de andra rättsområden av gällande rätt som lyfts i denna uppsats är skillnaderna i skyddsintressena för respektive rättsområde. Samtliga av de andra lagstiftningarna har marknaden och ekonomiska intressen som primära skyddsobjekt medan CSDD är det enda som uttryckligen har som primärt syfte att beskydda människor samt miljön.

En mycket intressant aspekt framkommer redogörelsen för *Goldman Sachs* och *Sumal*. I målen fastslår domstolen att ansvar för konkurrensöverträdelser inte nödvändigtvis rör sig åt ett enkelt håll eller är något som kan tillskrivas genom utövande av kontroll; i stället blir länken mellan de olika bolagen av vikt, samt en bedömning av den ekonomiska enheten i förhållande till företagen. I *Sumal* konstaterar EU-domstolen att en ekonomisk enhet kan bestå av flera olika företag från diverse verksamheter. Det blir viktigt att identifiera om det är verksamhetsområden med marknader som är orelaterade till varandra; om detta besvaras jakande kan inte ansvar för annans konkurrensöverträdelse utgå.

Däremot blir det intressant att fundera över om det innebär, *e contrario*, att om olika företag ingår i samma ekonomiska enhet, har olika

verksamhetsområden på olika marknader men inte helt orelaterade till varandra; kan de då hållas ansvariga för varandras konkurrensöverträdelser? Om det stämmer, då är likheten till såväl FUS som CSDD nära. Att bli påverkad av andra företag runt om en, som en har affärsförbindelser till på ett eller annat sätt, drar onekligen tankarna till kedjeansvaret som stiftas i CSDD.

Skyldigheterna som uppkommer för företagen som träffas av CSDD är direkt hänförliga till internationella konventioner och instrument som ser till skyddet av de mänskliga rättigheterna och miljön. Hela direktivförslaget centreras kring att företag ska förebygga eller begränsa faktiska eller potentiella negativa effekter på miljön eller mänskliga rättigheter.

Att negativa effekter ska begränsas eller förebyggas oavsett om de är faktiska eller potentiella, är särskilt intressant. FUS uppställer samma kriterium med samma formulering gällande gottgörande åtgärder för utländsk snedvridning av den inre marknadens konkurrens. Det spelar ingen roll om snedvridningen av konkurrensen är faktisk eller potentiell, på samma sätt som det i CSDD inte spelar någon roll om den negativa effekten är faktisk eller potentiell, ansvar ska ändå tillskrivas.

Det verkar onekligen så att det finns ett värde från EU-lagstiftarens sida att en skada som uppkommer inte nödvändigtvis behöver faktiskt påvisas utan lagstiftaren har i stället öppnat upp för även potentiell sådan. Vad gör det med den regulatoriska delen av EU? Hur påverkar det företagen som agerar på den inre marknaden? Vad säger det om den framtida EU-lagstiftningen?

I CSDD ska företagen visa tillbörlig aktsamhet till verksamheterna som sker i sin värdekedja, alltså verksamheterna som har en anknytning till företaget i frågas verksamhet eller tillverkning av vara eller tjänst. Detta gäller även de etablerade affärsförbindelserna som företaget kan ha. Det skapas med andra ord en sfär runt företagen och deras relation till varandra där de måste hålla varandra ansvariga för sina verksamheter. Om alla är aktsamma och gör sin due diligence gentemot miljö och mänskliga rättigheter, är det då inte rimligt att anta att färre negativa effekter uppstår?

CSDD utgör en stor förändring av vad det innebär att vara företagande i en ny, modern värld. Genom direktivförslaget verkar det som att läget av att enbart ansvara för sina egna handlingar luckras upp och förändras markant. Att fastställa ett kedjeansvar för företagen som träffas av gränsvärdena för faktiska eller potentiella negativa effekter på miljö eller mänskliga rättigheter kan verka drastiskt eller som en stor förändring av rättsläget.

Däremot, med bakgrund till gällande rätt som lyfts och exemplifierats i denna uppsats, skulle jag vilja påstå att även om CSDD är ett nytt och unikt verktyg för att se till sina skyddsintressen så är det inte det första i sitt slag. Som påvisats i uppsatsen har ett antal EU-rättsliga instrument värdekedjefunktionen som regulatoriskt verktyg, lagstiftningar som funnits i decennium. Det är min åsikt att CSDD kommer innebära en förändring av rättsläget men dock inte en förändring som vi aldrig tidigare sett.

Vem som ska bära ansvar är en juridisk fråga av svår karaktär men belysandet av flertalet rättsområden i uppsatsen påvisar att det inte är en omöjlig sådan att hantera. Vi kan se att ett kedjeansvar används relativt frekvent, särskilt när det kommer till rättsområden och situationer där flertalet aktörer är aktiva och gränsöverskridande aktiviteter sker. Sådana situationer är komplexa och de kräver något mer än ett enkelt ansvarsförfarande.

Det är, enligt mig, mer givande och rättsligt korrekt att se på helheten än att se till den enskilda handlingen; vem har gjort vad, vilka kontroller har utförts och vad har företagen haft vetskap om? Om företagen brustit i sin kontroll samtidigt som de varit en viktig del i att en negativ effekt uppstått eller kunnat uppstå måste det ses som rimligt att de kan hållas ansvariga för det; trots att det inte var dem som direkt utförde handlingen. Om lagstiftaren bedömt det rimligt inom andra rättsområden, är det inte möjligt att konstruera det även inom området för CSDD?

10.3 Aktsamhetskraven i CSDD

En viktig byggsten för CSDD gällande både faktisk och potentiell skada blir den rättssäkerhet som due diligence-kraven bygger på. Tanken och konceptet av att ansvarskedjan kan begränsas genom kontrollåtgärder och due diligence; en tillbörlig aktsamhet. När lagstiftningen öppnas upp på ett sådant sätt som den gjorts genom CSDD, med ett åläggande av ansvar som rör sig genom flertalet aktörer och en skada som inte måste påvisas som faktisk, begränsas ansvaret för företagen genom aktsamheten och den rättssäkerhet som den bygger på.

Det förefaller som relativt klart att överskådligheten måste vara det viktigaste, företag måste hållas ansvariga för handlingar eller handlingar de är länkade till, men det måste ske på ett vis där företagen kan planera sin verksamhet utifrån rätt premisser. Ett löpande kedjeansvar där ansvar kan tillskrivas ett företag för annan juridisk persons handling utan att företaget i fråga hade

vetskap om det eller någon möjlighet att granska situationen efter rätt premisser vore ett allvarligt bristande av rättssäkerhet. Ett due diligence krav framstår därför som ett bra medel för att garantera rättssäkerheten men samtidigt se till skyddsintressen och företags ökade ansvar på den globala marknaden.

Överskådlighet är en aspekt som jag anser blir essentiell för aktsamhetslagstiftning, särskilt en sådan som tillskriver ansvar genom värdekedja. En aktör kan genom detta hållas ansvarig för handlingar de inte själva insett kunnat leda till negativa effekter och för att kunna se till företagande och internationell handel. Företagen måste kunna planera sin verksamhet och därigenom måste det anses rimligt att ett kedjeansvar ska kunna tillskriva någon ansvar ifall den potentiella negativa effekt som uppkommer inte gått att förutse genom due diligence.

En intressant aspekt av granskandet av CSDD är det som hittas i direktivförslagets titel, *due diligence*, eller *tillbörlig* aktsamhet på svenska. Vilken nivå av aktsamhet är egentligen en tillbörlig sådan och vad har denna för funktion för ansvarstillskrivandet genom direktivet?

Om det går att nå konsensus kring tanken att företag bör hållas ansvariga för handlingar som leder till negativa effekter för miljö och mänskliga rättigheter blir det sedan möjligt att diskutera hur och vilken typ av ansvar detta ska generera. En form av strikt ansvar där ansvar utlöses bara genom att ingå avtal med annan juridisk person är en konstruktion som onekligen skulle leda till bristande rättssäkerhet och en myriad av andra problem. Ett alldeles för omfattande ansvar skulle potentiellt hämma grundprinciperna av EU såsom till exempel fri rörlighet. Vem vill ingå avtal med annan om det finns risk för åläggande av strikt ansvar för dennes handlingar?

Ett exempel på sådant strikt ansvarskrav har exemplifierats i den tyska modellen för utstationering. Härigenom har ett strikt ansvar etablerats där den utstationerade arbetstagaren kan hålla alla i kedjan ansvariga för rättsliga brister, även för situationer som konkurs. Ett sådant ansvar hade kunnat föreskrivas för värdekedjekonstruktioner inom EU-rätten men det förefaller sig i min åsikt naturligt varför det inte är önskvärt.

I stället blir det mer och mer tydligt att ett lämpligt aktsamhetskrav bör föreskrivas för värdekedjor, där företag introducerar due diligence i sina policies, iakttar och identifierar vilken inverkan som verksamheten har på omvärlden. Jag ser även värdet i att kravet på att identifiera såväl faktisk som

potentiell påverkan på det vis som CSDD föreskriver, en viktig aspekt som däremot inte är utan problematik.

Det måste skapas en balans vid avläggande av ansvar och rättssäkerhet, detta för att inte hämma EU:s grundläggande principer. Företag måste hållas ansvariga för sina negativa effekter men de måste samtidigt ha möjlighet att kunna begränsa, överskåda och förebygga sin negativa påverkan.

10.4 Slutsats och avslutande kommentar

Porter fastslog att värdekedjekonstruktioner är ett instrument som fastställer att alla länkar som bidrar med aktivitet har en värdeskapande funktion. Jag anser att likheten mellan Porters idé från 1985 och den nutida bilden av multinationella företag, såväl på den inre marknaden som utanför, rymmer väl med varandra. Marknaden idag fungerar inte på ett sådant sätt att större företag kan bedriva sin verksamhet på ett enskilt vis utan påverkan, hjälp eller bidrag från andra företag, leverantörer eller myndigheter. I stället är dagens läge ett sådant där ekonomin och marknaden nästan kan liknas vid ett stort maskineri där varje etablerad affärsförbindelse utgör en liten länk i en större kedja.

Det nyaste tillskottet inom sfären för värdekedjor, CSDD, är ett sådant som väckt mycket uppmärksamhet och åsikter. Det är idag fortfarande oklart hur direktivförslaget kommer att se ut i sin slutliga form och vilka företag som kommer omfattas; antingen direkt eller som delar av annans värdekedja. Däremot är det min bestämda åsikt att värdekedjekonstruktionen i direktivförslaget kan bli ett välfungerande sådant.

Även om värdekedjor existerar i sin egen rätt vill jag dock poängtera, som en av mina slutliga kommentarer, och höja ett varningens finger mot ett alltför stort expanderande av värdekedjor där allt fler företag ska inkluderas i ett instrument som CSDD. En för bred eller för invecklad värdekedja menade Porter riskerar att göra den mycket svårt att överblicka samt leda till ett tandlöst verktyg.

Uppsatsen har påvisat att EU-rättsordningen har på flertalet områden identifierat ett behov av att reglera ansvar för annans handlande. Det har rört sig om olika syften, skyddsintressen och uppbyggnader för att ”komma till bukt med” såväl det tekniska som det rättspolitiska. Det visar på en kontinuitet inom rättsordningen där det onekligen framstår som att värdekedjor är ett effektivt sätt att reglera ansvar på.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Böcker

Bernitz, Ulf & Kjellgren, Anders, *Europarättens grunder*, sjunde upplagan, Norstedts Juridik, 2022.

Bernitz, Ulf, m.fl., *Finna rätt : juristens källmaterial och arbetsmetoder*, femtonde upplagan, Norstedts Juridik, 2020.

Christensen, Anna, 'Anställningsskyddet och besittningsskyddet en komparativ undersökning', i *Festskrift till Anders Agell*, första upplagan, Iustus Förlag, 1994.

Craig, Paul & De Búrca Gráinne, *EU Law – Text, Cases, and Materials*, sjunde upplagan, Oxford University Press, 2020.

Depamphilis, Donald M., *Mergers, Acquisitions and other Restructuring Activities – An integrated approach to process, tools, cases, and solutions*, tioende upplagan, Elsevier Inc, 2019.

Kotler & Armstrong, m.fl., *Principles of marketing*, sjätte europeiska upplagan, Pearson Education Limited, 2017.

Lando, Ole & Beale, Hugh, *The Principles of European Contract Law Part I and II Prepared by the Commission on European Contract Law*, Haag, 2000.

Nyström, Birgitta, *EU och arbetsrätten*, sjätte upplagan, Stockholm: Norstedts Juridik, 2021.

Porter, Michael E., *The Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*, NY: Free Press, 1985.

Reichel, Jane, *EU-rättslig metod - Juridisk metodlära*, Lund: Studentlitteratur, 2013.

Sandgren, Claes, 'Rättsanalytisk metod. En väg framåt?', *Liber amicorum Jan Rosén*. Eddy, 2016.

Walker, Neil, *Legal theory and the European union: a 25th anniversary essay*, Oxford Journal of Legal Studies, 2005.

Artiklar

Barnard, Cathrine, *Fifty Years of Avoiding Social Dumping? The EU's Economic and Not So Economic Constitution*, i Dougan, Michael & Currie, Samantha, *50 years of the European Treaties: Looking Back and Thinking Forward*, Hart Publishing, 2009.

Bernaciak, Magdalena, *Social Dumping and the EU integration process*, ETUI aisbl, Brussels, 2014.

Bogoeski, Vladimir, *Chain liability as a mechanism for strengthening the rights of posted workers – the German chain liability model*, European Union Programme for Employment and Social Innovation, 2017.

Bonell, Michael Joachim, *The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and CISG – Alternatives or Complementary Instruments*, Uniform Law Review, vol. 1, 1996.

Cremers, Jan & Donders, Peter, *The free movement of workers in the European Union*, CLR Studies 4, 2004.

Hanqvist, Dan, *Si dextra scandalizat – Något om företagets gränser inom den finansiella sektorn*, SvJT, 2022 s. 671 ff.

Hellner, Jan, *CISG i den rättsvetenskapliga litteraturen*, JT, 1996/97, Nr 1, s. 5.

Herre, Johnny, *DCFR och svensk rätt*, SvJT, 2012, s. 933 ff.

Kollegiet för svensk bolagsstyrnings kommentar, *Swedish Corporate Governance re Study on directors' duties and sustainable corporate governance* (2019).

Munukka, Jori, *Svensk obligationsrätt i det nya Europa*, SvJT 100 år (festskrift), s. 87 ff.

Parella, Kishanthi, *Hard and Soft Law Preferences in Business and Human Rights*, AJIL Unbound, vol. 114/(2020).

Porter, Michael E. & Millar, Victor E., *How Information Gives You Competitive Advantage*, Harvard Business Review, 63, 1985.

Porter, Michael E., *The Competitive Advantage of Nations*, Macmillian Business, 33, 1998.

Schmauch, Magnus, *CSDD – Kommissionens förslag till direktiv om företagens due diligenceansvar i hållbarhetsfrågor*, SvJT, 2022 s. 855 ff.

Yonge, William, *European Commission's Controversial Proposal for a Directive on Corporate Sustainability Due Diligence*, The Secured Lender, 2022.

Offentliga tryck

Förenta nationerna

FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter, 2011, Förenta nationerna.

Europeiska unionen

Kommissionen

Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the application of Directive 2009/52/EC of 18 June 2009 providing for minimum standards on sanctions and measures against employers of illegally staying third country nationals, COM(2021) 592 final.

EU competition policy in action, COMP in ACTION, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.

Förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om ändring av direktiv 2013/34/EU, direktiv 2004/109/EG, direktiv 2006/43/EG och förordning (EU) nr 537/2014 vad gäller företagens hållbarhetsrapportering, COM(2021) 189 final.

Förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om tillbörlig aktsamhet för företag i fråga om hållbarhet och om ändring av direktiv (EU) 2019/1937, COM(2022) 71 final.

Förslag till Europaparlamentets och rådets förordning om utländska subventioner som snedvrider den inre marknaden, COM(2021) 223 final.

Meddelande från Kommissionen till Europaparlamentet och Rådet om tillämpningen av direktiv 2009/52/EG av den 18 juni 2009 om minimistandarder för sanktioner och åtgärder mot arbetsgivare för tredjelandsmedborgare som vistas olagligt, COM(2014) 286 final.

Proposal for a council directive concerning the posting of workers in the framework of the provision of services, COM(91) 230 final.

Elektroniska källor

Förenta nationerna

United Nations, *The 17 Goals*, <https://sdgs.un.org/goals> (besökt 6 maj 2023).

Europeiska unionen

Kommissionen

En rättvis och hållbar ekonomi: Kommissionen fastställer regler för hur företagen bör ta hänsyn till de mänskliga rättigheterna och miljön i de globala värdekedjorna (kortform. En rättvis och hållbar ekonomi), 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/sv/ip_22_1145 (besökt 4 maj 2023).

EU:s gröna giv, 2023, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_sv (besökt 6 maj 2023).

Konkurrensregler i EU, 2022, https://europa.eu/youreurope/business/selling-in-eu/competition-between-businesses/competition-rules-eu/index_sv.htm (besökt 15 maj 2023).

Europaparlamentet

Corporate sustainability: firms to tackle impact on human rights and environment, 2023, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230424IPR82008/corporate-sustainability-firms-to-tackle-impact-on-human-rights-and-environment> (besökt 28 april).

Europaparlamentets resolution av den 14 januari 2009 om situationen för de grundläggande rättigheterna i Europeiska unionen 2004 – 2008, 2009, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2009-0019_SV.html (besökt 2 maj 2023).

Social dumping: Ledamöterna kräver social rättvisa, 2016, <https://www.europarl.europa.eu/news/sv/headlines/economy/20160916STO43171/social-dumpning-ledamoterna-kraver-social-rattvisa-och-battare-loner> (besökt 20 maj 2023).

The Common Frame of Reference: an optional instrument, 2010, <https://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201004/20100430ATT73925/20100430ATT73925EN.pdf> (besökt 19 april 2023).

Europeiska rådet

Europeiska rådet, *Parisavtalet om klimatförändringar*, 2023, <https://www.consilium.europa.eu/sv/policies/climate-change/paris-agreement/#EU> (besökt 6 maj 2023).

Europeiska unionens publikationsbyrå

Sammanfattningar: Konkurrens, 2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/ALL/?uri=LEGISSUM:competition>, (besökt 15 maj 2023).

Sverige

Djurberg, Ulf och Törngren, Oskar, *Nya viktiga regler för företagsförvärv och upphandlingar*, Lexology, 2023, <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=732b3eef-7ad6-41ec-97e9-9659b7369e82> (besökt 16 maj 2023).

Regeringskansliet, *Procedurregler för den svenska Nationella Kontaktpunkten*,
<https://www.regeringen.se/contentassets/32effc7c2d854110b0b7c9d77dc1966b/procedurregler-for-den-svenska-nationella-kontaktpunkten.pdf> (besökt 28 april 2023).

Wigart Anne & Berggren Jonas, *Kritik mot lagförslag om bolagsrätten*, Svenskt Näringsliv, 2021,
https://www.svensktnaringsliv.se/sakomraden/foretagsjuridik/kritik-mot-lagforslag-om-bolagsratten_1165974.html (besökt 5 maj 2023).

Övrigt

Harvard Business School, *Michael Porter*, <https://www.isc.hbs.edu/about-michael-porter/Pages/default.aspx> (besökt 2 maj 2023).

Hellner, Rom II, art. 15(g), Karnov (JUNO) (besökt 2023-05-02)

OECD, *Soft law*, <https://www.oecd.org/fr/gov/politique-reglementaire/irc10.htm> (besökt 6 maj 2023).

OECD:s riktlinjer för multinationella företag, <https://www.oecd.org/daf/inv/mne/MNEguidelinesSVENSKA.pdf>, 2011, (besökt 28 april 2023).

Rättsfallförteckning

Europeiska unionen

EU-domstolen

C-374/87, *Orkem mot Kommissionen*

C-113/89, *Rush Portuguesa*.

C-41/90, *Höfner och Elser mot Macrotron*.

C-180/98 – C/184/98, *Pavel Pavlov m.fl. mot Stichting Pensioensfonds Medische Specialisten.*

C-540/03, *Parlamentet mot rådet*

C-60/03, *Wolff & Müller GmbH & Co. KG och José Filipe Pereira Félix.*

C-584/10 P, *Kommissionen m.fl. mot Kadi.*

C-595/18 P, *Goldman Sachs mot Kommissionen.*

C-882/19, *Sumal mot Mercedes Benz Trucks España SL.*

Tribunalen

T-419/14, *The Goldman Sachs Group mot Europeiska kommissionen.*

Övrigt

International Court of Arbitration

06.01.2003 ICC International Court of Arbitration.